

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SIDEN SAXO

UDGIVET AF STATENS ARKIVER NR.3 2011

**KARANTÆNE, SUNDHEDSPAS OG BORTSENDELSE AF SVIN
DANSKERMASSAKREN I ENGLAND I 1002
DA KØBENHAVN FIK SIN HOVEDBANEGÅRD NUMMER TRE
HVORFRA KOMMER DISSE PIRATER – OG HVORFOR?**

HISTORISK CENTRALISME

AF STEFFEN HARPSØE, REDAKTØR

Historien er ikke bare historie. Den består af myriader af mindre elementer. Hermed skal ikke bare forstås alle de enkelte hændelser og begivenheder, som tilsammen udgør den kontinuitet, der er historien. Nej, historien som begreb er fragmenteret i en del undergrupper. Naturligt vil vi tro, at dette er de enkelte epokers historie, en inddeling der ligger ligetil: antikken, middelalderen, renæssancen, oplysningstid osv. Men det er ikke det, der tænkes på. Der eksisterer også en anden tematisk inddeling af historien, som trodser de tidsmæssige skel, vi har konstrueret for at kunne navigere i historien. Nogle af disse tematiske inddelinger af historien er født af fagfolk med særlig interesse for enkelte emner: militærhistorie, kirkehistorie, landbrugshistorie m.v. Men der er også nogle af disse undergrupperinger, der er født ud af et oprør.

Et oprør mod den historiske centralisme. En centralisme der afspejles i den måde, den 'store' historie er skrevet på. Alt for ofte har det drejet sig om de store mænd, magthaverne, hovedstæderne, den politiske elite. En centralisme der også er geografisk. Langt de fleste verdenshistorier allokerer forholdsmæssigt lidt plads til de ikke-vestlige landes rolle i historien; det primære fokus er på Europa og i den sene del af historien også Amerika. Japan, Kina, Syd- og Mellemamerika og Afrika kan hver få et kapitel – hvis de er heldige. Denne eurocentrisme er heldigvis på retur nu og ses

sjældent så grelt som beskrevet. Som en modreaktion på den historiske centralisme er der opstået kvindehistorie, arbejderhistorie, personalhistorie osv. Men ak, centralismen er ikke afskaffet endnu.

Her på Siden Saxo må vi gå til bekendelse og indrømme, at vi med dette nummer gør os skyldige i centralisme, da hele tre af artiklerne i dette nummer har vores hovedstad som centralt omdrejningspunkt. Det er ikke et bevidst valg, det er blot sådan, det er faldet ud. I en af artiklerne er København dog ganske vist kun en uheldig brik i et større spil om magten internt i Danmark og i Østersøen som helhed, da pirater fra Lübeck i 1249 plyndrer og afbrænder byen. Hvad angår de to andre, så kunne man i stedet fremhæve, at det fælles tema var jubilæerne. I år er det nemlig 100 år siden den nuværende Hovedbanegård blev indviet; samtidig er det 300 år siden, pesten sidste gang ramte Danmark, hvor det gik hårdt ud over København. Den sidste artikel har dog ikke noget at gøre med hovedstaden, men derimod med et velkendt masse mord – eller en etnisk udrensning, om man vil: mordet på de danske i England i 1002. De to sidstnævnte artikler er nok velkendte historier, men begge bringer nyt fra den seneste forskning på området.

Redaktionen beklager det utilsigtede centralistiske tema og ønsker god læselyst

SIDEN SAXO

MAGASIN FOR DANSK HISTORIE, NR. 3 • 28. ÅRGANG 2011

DISTRIBUTØR:

Syddansk Universitetsforlag

REDAKTØR:

Steffen Harpsøe (ansv.)

REDAKTIONSPANEL:

Poul Olsen
Steen Ousager

LAY-OUT:

Donald Jensen, Unisats ApS

TRYK: Narayana Press

ABONNEMENT:

Tegnes ved henvendelse til
Syddansk Universitetsforlag,
Campusvej 55, 5230 Odense M,
Tlf. 66 15 79 99
www.universitypress.dk

GIRONR.: 8042020

ÅRGANG:

2011 kr. 200. Løssalg pr. nr. ved forsendelse
kr. 60. Udlandsabonnement årgang 2011:
Kr. 250.

ISSN: 01 09 6028

DISTRIBUTION:

Magasinpostkontoret. Adresseændring meldes
på tlf. 66 15 79 99.
Siden Saxo udkommer 4 gange årligt.

FORSIDE:

Udsnit af facaden på Sankt Albans katedralen i
England. Sankt Albans spiller en rolle i artiklen
om danskermassakren i England i 1002. Foto af
MrRami, Deviant Art.

© COPYRIGHT:

Siden Saxo 2011

INDHOLD

- KARANTÆNE, SUNDHEDSPAS OG
BORTSENDELSE AF SVIN
– OM BEKÆMPELSE AF PESTEN UNDER DEN SIDSTE
STORE EPIDEMI I KØBENHAVN I 1711
JESPER LILLELUND 4
- DANSKERMASSAKREN I ENGLAND I 1002 18
NIELS LUND
- BOGNYT 28
- DA KØBENHAVN FIK SIN
HOVEDBANEGÅRD NUMMER TRE
CHRISTIAN LARSEN 30
- HVORFRA KOMMER DISSE PIRATER – OG HVORFOR?
– MYSTERIET OM ET PIRATANGREB
PÅ KØBENHAVN I 1249
MARIA CORSI 38
- SPØRGEKASSEN 50

STATENS ARKIVER

ÅBNINGSTIDER PÅ
STATENS ARKIVERS LÆSESALE:

RIGSARKIVET:
Mandag til lørdag kl. 9.00 til 16.00.
Fra 2. maj til 31. august, mandag til fredag
kl. 9.00 til 16.00.

LANDSARKIVERNE:
Tirsdag til lørdag kl. 9.00 til 16.00.
Lørdagslukket fra 1. maj til 31. august.

ERHVERVSARKIVET:
Mandag til fredag 9.00 til 16.00 (hele året).

For Statens Arkiver som helhed – Rigsarkivet, Landsarkiverne og Erhvervsarkivet – er læsesalene lukket på søn- og helligdage, Påskelørdag, lørdag efter Store Bededag, fredag efter Kristi Himmelfartsdag, 1. maj, Grundlovsdag, i dagene fra 23. december til 2. januar – begge dage inklusive – samt forudgående lørdag, hvis denne er sidste åbningsdag før jul.

DANSK DATA ARKIV:
Dansk Data Arkiv har ingen egentlig læsesal. Brug af arkivets materialer foregår bl.a. via bestilling af undersøgelser m.m.

www.sidensaxo.dk

Pesten i Kjøbenhavn 1711. Man bortbærer de Pestfyge.

Karantæne, sundhedspas og bortsendelse af svin

*Om bekæmpelse af pesten
under den sidste store epidemi i København i 1711*

I år er det 300 år siden, at den sidste større pestepidemi kom til Danmark, hvor det hovedsageligt gik hårdt ud over København og Nordsjælland. Dette giver anledning til at fortælle historien om myndighedernes kamp mod pesten. Pestudbruddet var et af de sidste større udbrud i Europa og var kulminationen på en sundhedsadministrativ kamp imod pesten, som blandt andet har været med til at forme det sundhedssystem, vi kender i dag.

JESPER LILLELUND

Under pestepidemien var der selv sagt mange lig, der skulle transporteres væk. En samtidig xylograf forestillede sig, at det gik for sig som vist på billedet. Gengivet efter Lone Leegaard: "Pesten – Europa i katastrofens tegn".

Da pesten i 1711 ramte København, var det sidste gang, at en større pestepidemi ramte Danmark. På trods af, at der døde over 22.000 mennesker i København, svarende til cirka en tredjedel af byens befolkning, var modforanstaltningerne stadig en succes for sundhedskommissionerne, eftersom man fik isoleret pestudbruddet til København og dele af Sjælland.

Demografi og erfaringsgrundlag

I løbet af middelalderen og renæssancen havde pesten holdt befolkningstallet nede og var dermed en demografisk faktor. Danmark havde lige fra den sorte død i 1348 været ramt af pest flere gange. Især under Christian den 4.s regeringstid var Danmark hårdt ramt. Der var dog endnu flere udbrud i Europa, især grundet 30-årskrigen, hvor smitten fulgte i kølvandet på hærene. Dermed hærgede pesten i en lang årække. Jo mere man var optaget af krige og konflikter, desto færre kræfter havde man til at overholde de restriktioner og modforanstaltninger, som var nødvendige for at holde pesten i skak, hvilket epidemien i København i 1711 er et godt bevis på.

Danmark var i 1711 dog ikke helt uforberedt på pesten, idet man havde erfaringerne fra Christian den 4.s tid at trække på. Ligeledes havde Frederik den 4. nogle år forinden været en tur i Italien, hvor man havde endnu bedre erfaringer med bekæmpelse af pest. Danskerne var således meget opmærksomme og fulgte pestens udvikling i Østersoområdet meget nøje. I 1709 byggedes for eksempel en karantænestation på

øen Saltholm lige øst for Amager, og det blev bestemt, at alle rejsende skulle have et sundhedspas. Sundhedspasset skulle være udstedt i den by, man var kommet fra, og såfremt sundhedspasset kom fra en smittet by, blev skibet sendt i karantæne på Saltholm. I Danmark var det magistraterne i de enkelte byer, der varetog opgaven med at udstede sundhedspas.

Byen fik desuden også ordre om, at der skulle ryddes op; blandt andet skulle alle grise ud af byen. Grunden til at det alligevel lykkedes pesten at ramme København, var fordi den kom ind ad bagvejen. Pesten kom nemlig via Helsingør, hvor borgerne ikke var alt for begejstrede for at følge myndighedernes restriktioner og forordninger, da byens hovederhverv, fiskeriet, var hårdt ramt af Store Nordiske Krig (1700-1721), og folk var økonomisk svækkede. En anden kritisk faktor var, at det var næsten to generationer siden, der sidst havde været pest i Danmark. Der var ingen, der kendte til sygdommen, og hvordan den egentlig ramte, de havde kun hørt om den. Men personerne i den danske sundhedskommission gav ikke op.

Krig og kaos

En pestepidemi som den københavnske i 1711 forekom hyppigst, når der var krig og kaos. I 1711 var Danmark i krig. Den Store Nordiske Krig var en krig mellem

Krig gik ofte ud over den civile befolkning på mere end én måde. Ofte rejste sygdomme og smitte rundt med tropperne på march, og der hvor de kom frem, spredte sygdommene sig blandt de civile, der ikke havde meget at stå imod med. Hvorfor de civile ikke havde meget at stå imod med, ses tydeligt af dette maleri, der dog stammer fra 30-års-krigen og skildrer plyndringen af den flamske by Wommelgem. Blev civilbefolkningen ikke direkte overfaldet som her, så måtte de ofte "aflevere" store dele af deres fødevarer og selv leve på et minimum af mad. *Maleri af nederlænderen Sebastian Wranckx (1573-1647).*

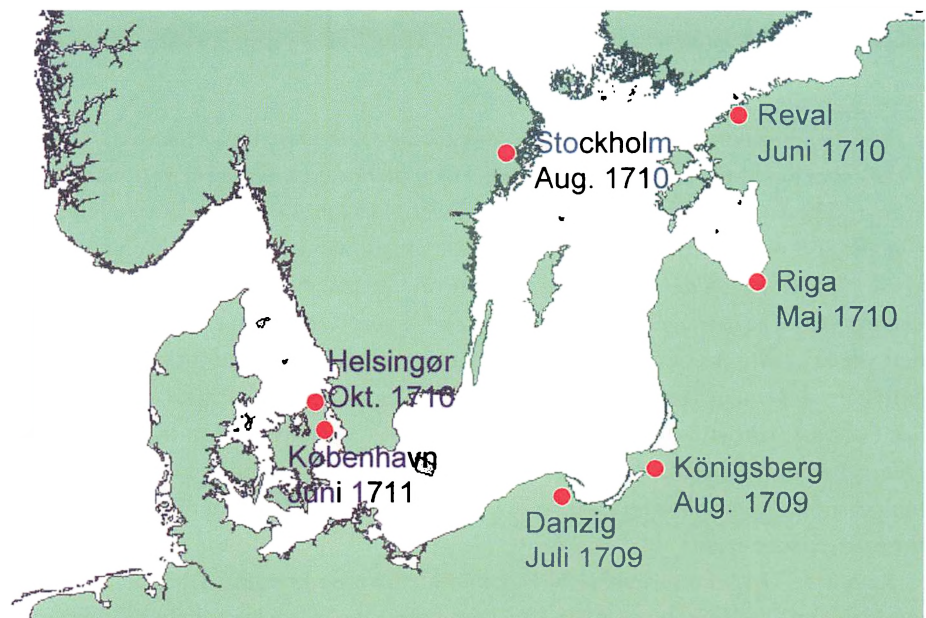
Sverige på den ene side, og Danmark-Norge, Sachsen-Polen og Rusland på den anden. Krigen handlede om, hvem der kunne få magten i Østersøområdet og få held til at ekspandere. Ud over den Store Nordiske Krig udkæmpedes Den Spanske Arvefølgekrig (1701-1713) samtidigt, hvilket betød, at hele Europa var i krig.

Det, at så mange lande var i krig, betød, at de administrative forholdsregler, som var nødvendige, for at pesten ikke spredte sig, til en vis grad blev tilsidesat. Sygdomme havde på grund af de store troppebevægelser bedre mulighed for at sprede sig, heriblandt også pesten.

Pestens vej til København

Pestudbruddet i København var del af et større udbrud i Østersøområdet. Denne bølge af pestudbrud kom sandsynligvis til Europa via det Osmanniske Rige i 1702 og intensiveredes på grund af den megen krigsaktivitet som nævnt ovenfor. I Polen hærgede pesten jævnlige, og når både svenske og allierede tropper konstant bevægede sig gennem Polen, betød det, at sygdommene fulgte med. Første større by, pesten hærgede, var Danzig i juli 1709. Danzig var på dette tidspunkt Østersøområdets største handelsby og havde en befolkning på omkring 50.000 mennesker. Her ramte pesten endnu hårdere end i København, da der døde lige omkring 25.000. Selvom Danzig var en del af Polen, havde den en meget selvstændig stilling på grund af den megen handel i byen, så bystyret havde selv etableret foranstaltninger mod pesten. I 1705 havde byen indført sundhedspas, men som så meget andet var dette svært at administrere i krigstid. Byen havde været hårdt ramt af opretholdelse af sundhedspasset, og kort før pesten kom til byen, havde man indført dødsstraf for overtrædelse af reglerne.

Kort over pestudbruddet i Østersøregionen. Datoerne ved de enkelte byer angiver, hvornår pesten brød ud. Gengivet efter Karl-Erik Frandsen, "Kampen mod pesten – Karantæne-stationen på Saltholm 1709-1711".

En måned senere ramte pesten så Königsberg i Østpreussen. Her døde næsten 10.000 personer ud af en befolkning på 40.000 mennesker. Også her var problemet, at man ikke kunne adskille de syge fra de raske. I Østpreussen havde man effektivt fået afskåret mindre byer, og man troede faktisk, at man kunne slippe for større udbrud. Men sådan gik det ikke. Historien går således på, at en ung skræddersvend fra Danzig skulle have sneget sig ind i Königsberg, hvorefter pesten så tog fat. Hvorvidt dette er korrekt, er svært at sige, men det viser, hvordan man minutiøst forsøgte at håndhæve lovene og finde en synder, hvis det gik galt. Königsberg var dog ikke kun ramt af pest, faktisk var den også ramt af plettyfus, dysenteri og andre sygdomme. Det endte med, at byen afskar sig totalt fra omverdenen i november, hvilket medførte hungersnød, og at fødevarerpriserne steg markant. Først i december åbnede byen sig for omverdenen igen.

I august 1710 kom pesten så til Stockholm. Men da kong Karl 12. befandt sig i det Osmanniske Rige, hvortil han var flygtet efter nederlaget ved Poltava i Ukraine

Nederlaget ved Poltava (i det nuværende Ukraine) i 1709, efter hvilket den svenske konge, Karl 12., blev tvunget til at flygte til det Osmanniske Rige, betød, at den svenske statsadministration var uden overhoved, da pesten kom til Sverige. Maleriet viser kampene under slaget ved Poltava 8. juli 1709. Maleri af Jean-Marc Nattier (1685-1766).

i 1709, var der ingen myndighed, der havde overblik nok til at kunne administrere foranstaltninger mod pestudbruddet. Pesten fik derfor lov til at hæрге det meste af Stockholm, hvorefter den hurtigt spredte sig til resten af Sverige. I Helsingørs Sundhedskommissions redegørelse for, hvordan pesten kom til Helsingør, går historien på, at det skulle have været en passager fra et skib, der havde været i Stockholm, som havde smitten med til Helsingør. Hvorvidt denne historie er sand, vides heller ikke, men noget tyder på, at der var en forbindelse mellem udbruddet i Stockholm og det efterfølgende i Helsingør. Den danske sundhedskommission vidste dog ikke, at Stockholm var ramt, før pesten var kommet til Helsingør.

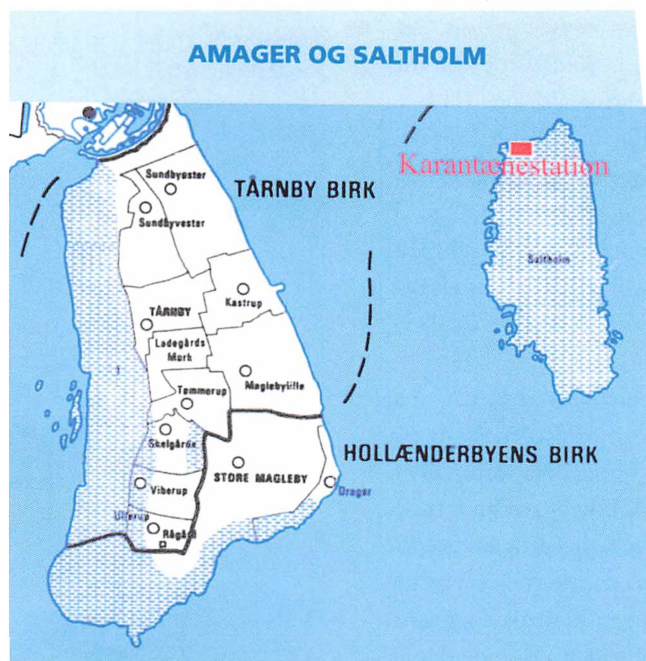
De første modforanstaltninger

På denne tid blev København i teorien styret af *Københavns Magistrat*. Denne magistrat bestod af tre borgmestre, hvoraf en var præsident, og 7 rådmænd. Til at assistere magistraten i økonomisk og finansiell sammenhæng var der også et råd kaldet *De 32 Mænds Råd*. Reelt var det dog kongen, der igennem *Gehejmekonseillet og Det Danske Kancelli* bestemte alt det vigtige. Det organ, som fra 1708 tog sig af de sundhedsmæssige spørgsmål, var *Politi- og Kommercekollegiet*. Det var dette organ, som holdt øje med pestens udvikling rundt om i Europa.

I København fulgte kongens administration udviklingen meget nøje, og så snart man hørte om pesten i Danzig, sørgede man for at indføre sundhedspas for alle rejsende. I august måned fulgte en forordning om, at man ville have oprettet en karantænestation på øen Saltholm. Her skulle opbygges tre pakhuse og et "vaanhus", der skulle være lager for de handelsskibe, som blev sendt i karantæne derude. Karantænen skulle vare 40 dage, og varerne skulle ryges og skibene rengøres. Som et startbudget, der skulle dække rejsningen og den første tids drift af stationen, blev der afsat 3.065 rigsdalere og 5 mark. Et ikke ubetydeligt beløb for den tid, der viser, hvor stort foretagendet var. Saltholm skulle dog ikke være den eneste karantænestation her i landet, men de andre karantænestationer blev ikke nær så godt bemandede. De andre steder, hvor der også skulle opføres karantænestationer, var: Sprogø, Brandso, Kyholm ved Samsø samt Askø ved Lolland eller Vresen ved Langeland.

Til at administrere, hvilke af de skibe som ankom til København, der skulle sendes til Saltholm, blev der etableret en ny sundhedskommission, som hed *Sundhedskommissionen Ved Toldboden*. I 1710 havde kommissionen et ansvarsområde, der dækkede Toldboden og Reden, derved kunne den kontrollere indsejlingen til København. De personer, som stod for at udføre kontrollen, var konsumtionsbetjente, der normalt havde til huse på Toldboden og plejede at opkræve told og afgifter. Såfremt et skib ikke kunne fremvise et gyldigt sundhedspas, el-

Kort der viser, hvor på Saltholm karantænestationen lå. Gengivet efter Karl-Erik Frandsen, "Kampen mod Pesten – Karantænestationen på saltholm 1709-1711".

ler folk så syge og mistænkelige ud, blev de sendt i karantæne på øen Saltholm i 40 dage. Selv hvis man kunne fremvise et gyldigt sundhedspas, kunne man ikke bare gå ind i byen. Den rejsende skulle hos sin vært udfylde en af politiet trykt formular, hvor de skulle svare på, hvor de kom fra, hvad de skulle i København, og hvor længe de skulle være der. Værten skulle så dagligt aflevere nye indlogerendes udfyldte formularer til kommissionen, eftersom ingen måtte indlogeres uden at have udfyldt formularen. På denne måde havde man fra kommissionens side styr på, hvor folk opholdt sig, og hvilke fremmede der var i byen, og det på en daglig basis, da listen blev opdateret hver eneste dag. Såfremt en person blev fanget i at have løjet eller opholdt sig længere tid end oplyst i København, ville den rejsende blive anset som en spion og skulle straffes derefter. Ud over dette sørgede man også for at få svinene sendt ud af byen, da det var meget normalt for borgerne at lade dem gå løse. Især skulle betjentene sørge for at tjekke bagere, slagtere og andre fødevareremstillere. Grunden til at man ville have svinene ud af byen, var stanken.

Dengang troede man, at sygdomme smittede via dårlige lugte (miasma), og det var dette, man prøvede at værgе sig imod. Noget kunne tyde på, at borgerne ikke fulgte denne forordning, for selvom der var en bødestraf på 10 rdl., var svinerydningen et tema, der igen og igen blev forordnet om under pesten.

Efter Danmark i marts 1710 tabte slaget ved Helsingborg, blev det pålagt Helsingørs magistrat at oprette hospitaler til de sårede soldater. Soldaterne var dog ikke kun sårede, de havde også en tyfusepidemi med sig. En måned senere havde denne epidemi også spredt sig til resten af byen. Derfor skulle de soldater, som var indlogeret hos byens borgere, fjernes; Danmark var i krig, og soldaterne skulle ikke udsættes for smittefare.

Pesten kom så til Helsingør i oktober 1710. Men Helsingør nølede med at erklære, at det var tale om pest, fordi man helst ikke ville pålægge byen de mange restriktioner, som et pestudbrud medførte. Det var ikke før i marts 1711, at pesten "officielt" ramte Helsingør, og da var skaden sket.

De danske myndigheder prøvede at afskære Helsingør og omegn ved den 25. maj at oprette en *cordon sanitaire*, men lige meget hjalp det. Pesten havde allerede spredt sig til Nordsjælland. I Roskilde kostede pesten halvdelen af byens befolkning livet. At København også var ved at gøre sig klar til det værste, ses tydeligt af en forordning fra den 3. november 1710, hvori borgerne i København bedes proviantere for et halvt år. Her beder man til Gud om, at han ser sig nådig på danskerne og vil lade den smitsomme sygdom gå uden om Danmark. Forordningen kom på baggrund af forlydender om pest i Lübeck. At man gjorde det rigtige ved at udsende denne

Disse to besynderligt udseende her-
rer er ikke en del af det venetianske
karneval, men er derimod pestlæger
fra ca. år 1700. Årsagen til den fug-
lelignende maske er, at man troede,
pesten smittede gennem dårlig luft;
pestlægerne kunne derfor placere
en klump rygende svovl i "næbet".
Håndkoloreret kobberstik, muligvis
af tysk proveniens. Gengivet efter
Karl-Erik Frandsen, "Kampen mod
Pesten – Karantænestationen på salt-
holm 1709-1711".

Udsnit af plakaten fra 3. juli 1711, der bekendtgjorde, at nu var pesten kommet til København, og at det var forbudt at hindre kongens folk i at udføre deres arbejde i den forbindelse. Udsnippet viser faktisk næsten teksten komplet ud til marginen i begge sider (kun et bogstav i hver side mangler), kun i bunden er teksten beskåret. Som det nok fremgår, var datidens layout på ellers vigtige forordninger ikke videre læsevenligt. *Rigsarkivets Biblioteks samling af Love og anordninger m.m. – Danmark.*

Wii Friderich dend Tierde / af Gud.
Raaide / Konge til Danmark og Norge / i
 Benders og Bothers / Hertug udi Slesvig / Holsten / Stormarn og i
 mersten / Grebe udi Oldenborg og Delmenhorst; Giøre alle bitterlig / at saafom udi
 Kongelig Residents Stad Kiøbenhavn / tvert imod dend Anstalt vi alernaadigst haaber ladet giøre / for at h
 ve / at dend udi vor Kiøbsted Helsingøer begyndte Smitsom Sygdom ey skulde komme videre / har indfien
 en og Anden fra bemelte Helsingøer / hvor udober naar saadant sporgis / og derom paa Et eller Andet Stæ
 ter Politie-Collegii Anordning og det Mediciniske Facultets got befindende bliver ved høriss Politie; S
 er giort Efterforskning / da skal icke alleene saadanne Huusens beboere / men end og omkring boende Naboe
 e udfiskede Politie-Bettente / Barberer og andre / udi deris Forretninger hindre / ja det som bævre er / si
 sig op til Modbæren og Oberlast / saadel imod dennem / som imod Vagten / som dennem til Forsvar bli
 ledgiben / for de nodige Anstalter at i Bærst stille; Da saa som saadan Forhold er høyst Strafsærdig / i
 vi alborlig haaber forbudet og befaleet / saafom vi og hermed strengeligen forbyde og befale / at ingen / i k
 ere eller bævre Land / maa tilfordriste sig / enten self eller ved andre / at giøre eller giøre lade Politie-
 enterne og deris Medfølgere i deris Forretninger nogen Forhindring eller Dvertast / naar det kunde fornød
 raates omnoget at inquirere / eller at Koranstalte / men at de dennem med ald Høfseendhed begegner / si
 rent de icke / om anderledes befindes / paa Livet uden ald Raade vil Straffes; I det øvrige anbefales h
 ved strengeligen alle og eenboer / at efterlebe og efterkomme alt hviis dennem af Politie-Mesteren i saad
 ilfælde bliver befaleet / og sig det med hørifommeligste Lydighed at holde Efterrettlig; Og saafom endeel
 ind-Baagnerne ey heller ville lade deris Døde begrave / enten saa snart som det dennem bliver anbefalet /
 r og paa dend Raade som er bleuen anordnet / da forbyde vi iligemaade hemed / inter Lig herefter / som haf
 v bortdod / med nogen Ceremonie eller Lig-Begiængelse at maa begraves / men der udi skal følges dend
 rdning / som derom efter Dødsfaldets Høfseendhed af Politie-Mesteren efter Politie-Collegii Resolution l
 er giort / saafremt de ey ville Straffes uden ald Raade / som høriss Mandatz modtwilliae obertrædere; Hø

forordning, ses tydeligt af, at man allerede den 14. november fik forlydender om, at pesten nu var nået til Sverige. Denne dag var der en heftig aktivitet i kongens administration, og man indskærpede endnu en gang, at bestemmelserne om sundhedspas, proviantering og fjernelse af svin fra byen skulle overholdes. Dermed var københavnernes godt klar over, at pesten var på vej.

Pesten rammer København

Allerede i maj var en familie fra et hus i Lille Grønnegade blevet sendt ud til Saltholm, men det var ikke før juli, at dodstallene begyndte at stige. Den 3. juli blev der udsendt en plakat, der bekendtgjorde, at pesten var nået til København, og at borgerne ikke skulle modsætte sig myndighedernes ordrer og eftersøgninger. Højeste straf herfor var med døden til følge. Endnu et godt bevis på at man ikke havde befolkningens fulde opbakning. Derudover var det blevet forbudt at have et følge ved begravelser; man ville undgå, at mange mennesker var samlet på ét sted. Ydermere bestemte myndighederne, at der skulle oprettes et sygehus uden for byens volde, og at der blev tilknyttet en læge. Vodroffgård, der lå på en grund på det nuværende Frederiksberg, var det hospital, der blev etableret på baggrund af denne ordre.

Kun fire dage senere fik magistraten i København til opgave at oprette en sundhedskommission. Den kom til at bestå af 14 mænd. Både kirken, universitetet, de 32 mænds råd, magistraten i København og kongens embedsmænd var repræsenteret i kommissionen. Underligt synes det dog, at militæret ikke var repræsenteret. Men dette undlod man nok, fordi det ville give problemer.

Som tidligere nævnt skulle soldater ikke være i nærheden af smittede personer,

hvilket betød, at militæret på et tidspunkt flyttede ud på Københavns volde i telte, for at færrest muligt skulle smittes, men også for at holde smitten inden for egne rækker, da flådens folk var nogle af de hårdest ramte i starten. Danmark var stadig i krig, og derfor var det vigtigt, at København kunne forsvare sig. Under denne periode blev en vis del af patruljeringen på Københavns volde faktisk foretaget af borgerlige vagtværn. Som en ekstra foranstaltning blev Østerport lukket, så trafikken blev nemmere at kontrollere for politiet.

En af personerne i Sundhedskommissionen (medlemmerne var håndplukket til opgaven, om de så havde lyst eller ej) var professor ved Københavns Universitet, Hans Mule. Han skrev under epidemien nogle breve til sin bror på Fyn, og disse breve giver et unikt indblik i, hvilke problemer Sundhedskommissionen stod over for. Hans Mule beskriver, hvordan epidemien havde taget til på kun 14 dage, og hvordan heden var helt ulidelig. Som bekendt er hedebløge, 1700-tals renovationsstandard og pestlig en uheldig kombination, så byen må have lugtet forfærdeligt. En anden ting, han også beskriver, er, hvordan folk ikke overholdt reglerne. "[...] her er saadant et uregjerligt, hornacket oc balstyrigt folk, at ingen love oc befalinger snart kand holde dem i temme [...]". Derudover kunne han også fortælle, at de mange fornemme folk havde

Kort over staden København udført af Franck i 1710. Kortet viser tydeligt, hvor lidt plads der egentlig var i datidens København. Der boede 65.000-70.000 mennesker inden for voldene – et område der i dag går fra Rådhuspladsen til Kastellet og fra havnen til Nørreport Station. Rigsarkivet, Ingeniørkorpset, Historisk tegningsarkiv 1600-1960, I-1-005 Plan of København 1710.

forladt byen. De mere velstående personer sørgede for at flygte ud af byerne, hvis de kunne, mens pøblen måtte blive tilbage.

Yderligere tiltag mod pesten

Næste skridt i kampen mod pesten kom den 21. juli. Her blev udsendt en forordning om, at syges tøj hverken måtte pantsættes eller sælges. Al handel i byen skulle nu foregå via torve, og de skippere, som kom sejlende til København, skulle vente otte dage, før de måtte sælge deres fødevarer til handelsmænd. Bestemmelsen rettede sig dog hovedsageligt mod fødevarer, som ikke forgik så let: rogede, saltede og torrede varer samt korn, gryn og andre fødevarer med god holdbarhed. Let fordærvelige varer var ikke omfattet af bestemmelsen, de ville alligevel være gået til under skibsfarten; den slags varer fik byen fra sit eget opland. Såfremt dette påbud ikke blev overholdt, skulle skipperen have 10 rdl. i bøde. Anden gang skulle han have dobbelt bødestraf, og gjorde han det en tredje gang, fik han ikke lov til at handle mere. Såfremt nogle købmænd eller høkere købte varer af skipperen, og en betjent opdagede det, fik købmanden eller hokeren også en bøde på 10 rdl. Pengene gik til betjenten, mens de forbudte varer gik til sygehusene.

En anden forholdsregel, man tog sig, var, at man afkortede de daglige kirkebønner. Her var Danmark, som et protestantisk land, noget bedre stillet end de katolske lande. Hos katolikerne var det at bede en del af at bekæmpe pesten, men det betød også, at folk forsamledes og kunne smitte hinanden. Kirken fik dog også hurtigt et andet problem, nemlig ligbæringen. De forskellige kirker i København havde ligbærerlaug, men så snart pesten kom, blev denne ordning utilstrækkelig. Da man søgte efter folk til at bære lig, meldte nogle studenter fra Regensen sig. Men disse unge mænd var godt klar over deres funktion og fremsatte nogle, efter datidens standarder, store krav. De ville have et hus med værelser, hvor man kun boede to i. Disse værelser skulle kunne lukkes og indeholde et bord, to stole og en seng. Huset skulle heller ikke være for trangt, og der skulle være adgang til frisk luft. Derudover skulle der altid stå fire kister klar, såfremt nogle af dem døde. De skulle ligeledes begraves på en kirkegård inde i byen. Det sidste krav var, at de skulle have 12 rdl. i løn til deling. Disse krav gik Sundhedskommissionen med til, for den 28. juli 1711 indgik man en kontrakt mellem Sundhedskommissionen og 12 studenter fra Regensen. Studenterne havde den frækkhed kun at ville være ligbærere for byens fornemme folk, men her slog Sundhedskommissionen i bordet. Studenterne var ansat af dem, og så skulle de bare gøre deres arbejde. Men på grund af de mange døde endte det med, at studenterne i praksis kun kom til at bære byens bedre borgerskab, en ret de fik stadfæstet af kongen i 1714 og beholdt indtil 1791.

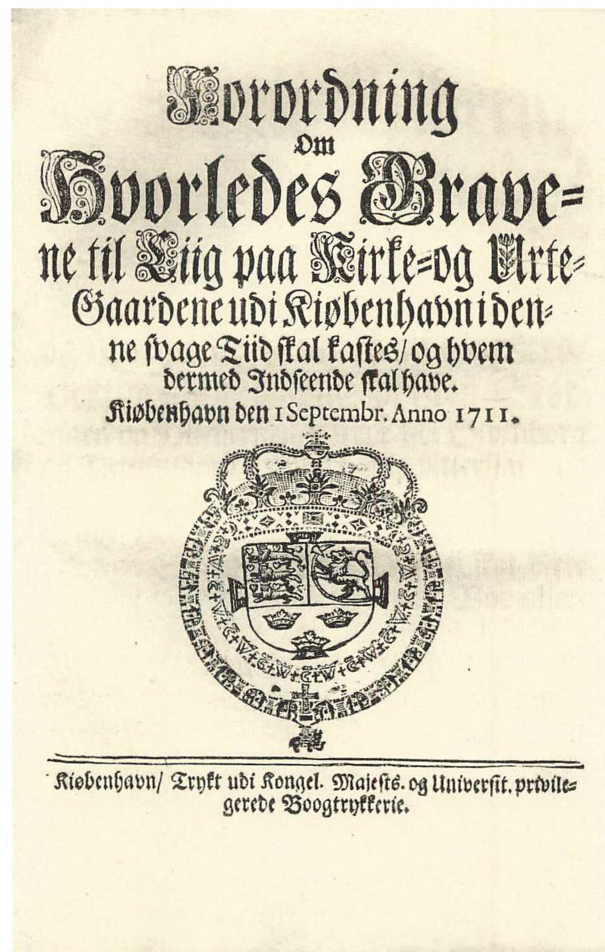
August var den værste måned. Fra Mule hører vi, at der allerede i den første uge døde omkring 1.300 personer. *"Paa gaderne ligger undertiden her oc der adskillige døde af gemene stackler, men de have verit syge, førend de er gaaen ud."*, skriver Mule til sin bror. Det kunne tyde på, at folk stadig arbejdede videre, frem for at blive hjemme og blive plejet. De mange lig betød, at det begyndte at knibe med pladsen på kirkegårdene. Til trods for, at man i august måned anlagde såkaldte assistents-kirkegårde inden for

bymurene, måtte man også anlægge en kæmpe kirkegård ude omkring det nuværende Classens Have, nær Lille Triangel på Østerbro. Denne kirkegård blev hovedsageligt brugt til de fattige. Her fandt man en ved en udgravning i 1924 en masse gravkuler, som var fire alen i bredde og tre alen i dybden (en alen = 62, 77cm). Disse gravsteder var blevet fuldt udnyttet, og kisterne, som folk var blevet begravet i, var meget simple. Først troede man, at kirkegården havde en forbindelse med Slaget på Reden (1801), men denne teori blev hurtigt afvist på grund af antallet af lig. Grunden til, at kisterne var hurtigt fabrikeret, var, fordi Sundhedskommissionen sørgede for kister til de familier, som ikke selv havde råd til at købe en. Derfor skulle der laves mange, og helst billige, kister. Det var strafbart for familier at lyve om deres økonomi i denne sammenhæng. Naboer havde pligt til at anmelde, hvis de fik kendskab til, at nogen løj sig til en gratis kiste. De, som havde løjlet, skulle så betale en bøde, hvoraf nogle af pengene gik til anmelderen.

I det hele taget var der fokus på, at folk skulle have en ordentlig begravelse under epidemien. Alle skulle have en kiste og blive begravet i indviet jord. Såfremt myndighederne forsømte nogle af disse pligter, var folk hurtige til at klage.

Præstemangel og chikane af tvangsarbejdere

Myndighederne havde også store problemer med at rekruttere præster. De såkaldte pestpræster havde omgang med de smittede og døde derfor i så stort omfang, at man ikke kunne nå at hente nye. Det endte med, at man måtte indsætte bange og uerfarne teologistuderende i præsteembedet. Men det var ikke det eneste område, hvor der var mangel på arbejdskraft. En vis opstandelse vakte det i befolkningen, da man måtte bruge fanger fra Bremerholmens fængsel til at være ligbærere og gravere på kirkegårdene. Disse mennesker var ikke Guds bedste børn, og myndighederne bad først og fremmest om de fanger, som udgjorde den mindste trussel mod folket. Folk chikanerede med stor sandsynlighed disse fanger, for i lovgivningen kan vi se, at kongen i flere forordninger indskærpede ikke at chikanere folk, der var udsendt for at arbejde for Sundhedskommissionen. Disse fanger udførte dog en nødvendig opgave, ingen ville nemlig bære de fattiges lig. Dette betød, at der hurtigt døde mange fanger, og til sidst måtte man hverve frivillige fra militæret (de fik selvfølgelig ekstra løn for arbejdet) til at grave nye grave. Der opstod dog hurtigt et nyt problem. Mange grave var så overfyldte, at jorden ikke dækkede ordentligt, og der bredte sig en fæl stank ud over byen. Man blev så nødt til at indhente ekstra jord til at dække gravene. Graverne ved kirkegårdene blev holdt ansvarlige, hvis de ikke sørgede for, at der var jord nok oven på gravene. Til at kontrollere dette ville man efter en måneds tid

Forsiden på forordning om hvordan begravelsen af pestligene skulle ske: udstedt 1. september 1711. Rigsarkivets Biblioteks samling af Love og anordninger m.m. – Danmark.

Kong Frederik 4. var som enevældig konge med inde over alle beslutninger angående foranstaltninger mod pesten – lige som han var inde over alle andre beslutninger af betydning i statsapparatet. Dette var til tider en hindring for Sundhedskommissionens arbejde, men det gav også ekstra autoritet til alle udstedte forordninger. Maleriet er lavet i forbindelse med Frederik 4.s udenlandsrejse i 1708-1709. Maleri af Rosalba Carriera (1675-1757).

indsætte betjente for at kontrollere, om forordningen nu blev overholdt. Til Vor Frue Kirkegård blev der kørt 800 læs jord, hvilket understreger omfanget af epidemien.

I starten af august kom en lang pestforordning på 35 punkter. Mange af punkterne havde rodde i Christian den 4.s pestlovgivning fra 1625. I pestforordningen fra 1. august argumenteres, at hvis man ikke beskyttede sig imod pesten, bragte man fare til landet, da man risikerede at smitte flere folk. Blandt de vigtigste bestemmelser i forordningen var, at smittedes huse skulle markeres med rødt; fattige syge skulle bringes på lazarettet, mens mere velbeslædte folk for egen regning kunne blive derhjemme – såfremt de betalte for en såkaldt 'vaagekone'. Rum, hvori de syge havde ligget, skulle forsegles, og udbragt mad til folk i karantæne skulle stilles på en bænk uden for hjemmet eller lægges i en kury, som så blev hejst op til beboerne i huset. Igen blev det understreget, at gaderne skulle holdes rene, og ikke mindst skulle svinene ud af byen. Kirkerne fik sågar ordre på at fjerne spindelvævet i kirkerne. Endnu en gang blev det understreget, at folk med kongelig myndighed ikke måtte chikaneres eller forstyrres i deres arbejde. Senere på måneden fik militæret så besked på, at Østerport skulle bruges til transport af lig, Vesterport til de syge og Nørreport var forbeholdt de raske (forudsat de havde et gyldigt sundhedspas). Målet med disse forordninger var, at folk skulle adskilles. Karantæne og restriktioner

var våbnet. Men lige lidt hjalp det, dødstallene fortsatte med at stige, og i løbet af august og september døde over 15.000 mennesker.

Pesten på retræte

I oktober begyndte antallet af døde at falde. Den 13. oktober blev der givet tilladelse til, at husene måtte renses. Dette skete på grund af problemer med, at folk brød ind i husene, noget der betød, at musketerer og ryttere måtte ud på gaden for at holde vagt. Der blev også taget hånd om andre ting; såsom at få fyldt sand ind i kirkerne, hvor der havde bredt sig en fæl stank. Mule beskriver i et brev til sin bror en episode fra et kirkebesøg: *"I kirkerne ere adskillige bleven befængde, oc haver Jeg tvende gange maatt qvitere min Stoel formedelst nogle Liigs nedsettelse under stolen, oc var fiellegulvet i Stolen fuldt af store sprecker, saa at dampen og stancken af ligene kunde staa mig lige i næsen"*.

Forst i slutningen af november blev Vesterport og Nørreport åbnet for almindelig trafik. Men man havde stadigvæk problemer med, at folk bar smittedes tøj ud af byen. Frederik den 4.s løsning på dette problem var, at han ville have alt inficeret tøj brændt. Dette kunne Sundhedskommissionen dog ikke gå med til. Tøj var en

Dette maleri fra 1720 viser tilstanden under pestepidemien i Marseille samme år. Helt så slemt stod det ikke til i København, men myndighederne i Marseille var også meget sene til at indse, at det var nødvendigt med foranstaltninger. I Danmark havde man heldigvis taget sine forholdsregler og oprettet sundhedskommissioner. Maleri af Michel Serre (1653-1728).

dyr vare dengang, og folk havde simpelthen ikke råd til at anskaffe sig nyt tøj, og slet ikke nu hvor vinteren var på vej. Der gik historier om, at en bager skulle have bragt smitten med sig til Hillerød, fordi han havde været inde i København og taget nogle klæder, som han havde arvet, med hjem. Et andet problem var, at husene ikke blev rensset og besigtiget, før folk flyttede ind. Borgerne mente, at hvis de havde sovet 14 dage i samme seng, behøvede man ikke at rense huset – man var jo ikke blevet syg. Men ifølge forordningerne skulle alle huse ryges igennem, gulvet skrubbes og ens sengeklæder kastes i saltvand, for derefter at blive hængt til tørre. Det var meget vigtigt for myndighederne, at folk ikke brugte sengetøj, der havde været i nærheden af smittede personer, da man ikke ville have, at pesten endnu en gang blussede op. Man gik faktisk så hårdt til værks, at man forbød ægteskaber imellem folk, som ikke kunne fremvise et gyldigt sundhedspas, der viste, at de havde fået rensset deres sengeklæder.

Den 2. april 1712 blev trafikken gennem Østerport åbnet igen. Dette markerede, at pesten var så godt som væk. I juli kom så en forordning til biskoppen af Køben-

havn, at nu kunne man genindføre de sædvanlige ceremonier igen – altså behøvede folk ikke længere at have rent sengetøj for at blive gift.

Sundhedskommissionernes eftermæle

På trods af en vis effektivitet hos Sundhedskommissionen under pesten i København 1711-1712 var den dog bundet af, at den skulle følge kongens ordrer. Man kunne have forventet en større effektivitet, såfremt næsten alt ikke skulle godkendes af kongen. For kongen havde nok at tænke på, Danmark var i krig, en krig som i første omgang sluttede foråret 1712, hvilket betød, at man kunne lade bevogtningen af København foregå på et lavere blus. Det største problem, Sundhedskommissionen havde, var at få folk til at følge de forordninger og anvisninger, den udsendte. Der er ingen beviser for, at karantæne og modforanstaltninger var det, som holdt pesten væk fra Danmark efter 1712 - befolkningen kan være blevet resistent efter mange generationer af pestudbrud, eller virus kan have muteret og være blevet svækket; meget tyder dog på, at karantæne var en afgørende faktor. Men sundhedskommissionernes erfaringer med karantæne og andre modforanstaltninger har utvivlsomt hjulpet i kampen mod andre smitsomme sygdomme, og så længe vi ikke har en kendt kur eller virksom medicin mod en sygdom, så er karantæne stadig den løsningsmodel, man først griber til.

I marts 1712 havde biskoppen af København fået at vide, at han skulle indføre en taksigelsesdag i hele landet den 24. august. Denne dag markerer hermed, hvordan borgerne i både København og hele Danmark nu havde overstået deres sidste kamp mod pesten. En kamp, som blev vundet, men med store tab.

Jesper Lillelund studerer historie ved Københavns Universitet

Kilder og litteratur

Christensen, Peter, "In these Perilous Times: Plague and Plague Policies in Early Modern Denmark", i *Medical history* vol. 47:4 (2003)

Frandsen, Karl-Erik, "Kampen mod Pesten – Karantænestationen på Saltholm 1709-1711", (Frydenlund, Århus, 2004).

Frandsen, Karl-Erik, *The last plague in the baltic region*, (Museum Tusulanum Press, University of Copenhagen, 2010).

Mansa, F.V., "Pesten i Helsingør og Kiøbenhavn 1710 og 1711", i *Historisk Tidsskrift*.

Marquard, E., "En statistik fra pestens aar 1711", i *Historiske meddelelser om København* 2:1, (København, 1924).

Mule, U.C., *Om Pesten i Kjøbenhavn 1711 : fortalt i Brevform efter en Samling af Breve fra hiin Tid.*, (Odense, 1843).

Nielsen, O., *Kjøbenhavns Diplomatarium Ottende Bind*, (København, 1887).

Danskermassakren i England i 1002

BLOD-BADET
paa de
DANSKE
St. Bricii Dag, 3de Nvbr 1002

Den 13. november 1002, Sankt Brictii dag, foranstaltede den engelske konge Æthelred den Rådløse (978-1016) en massakre på alle danske, der boede i England. Dette tiltag er blandt dem, der i eftertiden gav Æthelred ry som en dårlig konge uden moralsk standard.

NIELS LUND

I en kronike fra Sankt Albans, skrevet i anden fjerdedel af 1200-tallet og fejlagtigt tillagt en munk ved navn John fra Wallingford, får man at vide, at danskerne var så talrige i England, fordi de tjente kongen som lejetropper. Derfor havde man gennemført en lov, at alle engelske husholdninger skulle have en dansker indlogeret. Det gav problemer:

”Således forøgedes antallet af danskere gradvis, indtil de undertrykte landets befolkning. Gennem hele denne periode lå det østlige England særlig åbent for dem, fordi det ligger lige over for deres land, og dets udmærkede havne gav dem gode muligheder for at komme dertil og derfra, således at hvis deres antal mindskedes fordi de blev gamle og døde, eller ved ulykker, kunne de straks rekruttere nye hjemmefra. De havde også indtaget, eller forberedte sig på at indtage, alle de bedste byer i landet, og de voldte landets indfødte mange problemer; for de var vant til, efter deres hjemlands skik, at rede deres hår hver dag, at gå i bad hver lørdag og skifte klæder ofte, og at fremhæve deres personer på mange lignende frivole måder. På denne måde fristede de gifte kvinders dyd og lokkede selv adelens døtre til at blive deres konkubiner. Af disse og lignende grunde opstod der mange konflikter og krige i riget. Kongen prøvede imidlertid at dække over det, fordi det altid var danskernes fejl.

Efterhånden var de ved den konstante indvandring fra Danmark blevet så talstærke, at de ikke viste kongen nogen respekt, så til sidst blev han så provokeret af de mange klager over deres uforskammethed, at han overlod til englænderne at gøre med dem, som de fandt for godt. Men planen faldt ikke godt ud, for da de ikke frygtede Guds vrede og ikke lagde gode planer for deres egen sikkerhed, så

Der er flere måder at fremstille en udåd på. Lorenz Frölich har smurt lidt tykt på ved at lade danskerne fremstå som godt berusede, hvilket ikke kun spiller på den nationale myte om vikinger og rigeligt med mjød, men også antyder at englænderne er ekstra svigefulde. Underliggende er ærkeforræderiet fra sagaer, hvor der bydes til gæstebud med rigeligt at drikke, og når 'gæsterne' så er fulde, overfalder de. *Lorenz Frölichs frise på Frederiksborg Slot, Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg.*

enedes de om, at hver provins skulle dræbe deres egne danskere, og de fastsatte en bestemt dag, på hvilken de alle skulle rejse sig imod dem. Det var på en lørdag, den dag hvor danskerne, som allerede nævnt, plejede at gå i bad. Og folgelig blev de alle på den aftalte dag udryddet på det grusomste. De tog ikke hensyn til hverken køn eller alder, men udryddede sammen med danskerne de kvinder af deres eget folk, som havde fraterniseret med danskerne, og de børn der var resultatet af denne skændige hor. Nogle kvinder fik deres bryster skåret af, andre blev levende begravet, medens børnene blev slået ihjel mod dørstolper og sten. Danskerne selv blev så grundigt udryddet, at der ikke var nogen overlevende til at fortælle, hvad der var sket, med undtagelse af tolv unge mænd, som slap bort fra slagteriet i London, og, idet de flygtede ned til Themsen, kastede sig i en lille båd, greb årerne og hurtigt roede ud af syne, og da de kom til havets kyst, skiftede de til et skib, satte sejl så hurtigt de kunne og stævnedes mod Danmark.”

Sven Tveskægs fiktive søster?

En anden kronikør fra Sankt Albans, Roger af Wendover, har i sin omtale af begivenhederne også en historie om Sven Tveskægs søster Gunhild, som skulle være blevet dræbt sammen sin mand Pallig og deres søn. Hun skal have været en både smuk og klog kvinde, som havde stillet sig selv som gidsel for en aftale mellem danskerne og englænderne. Denne historie gør mange kronikører et stort nummer ud af og hævder, at det var for at hævne sin søster, at Sven Tveskæg snart igen viste sig i England med en hær. Nogle mener, at dette var grunden til Svens endelige erobring af England i 1013, men det kræver ganske vist, at man flytter masakren til ti år senere.

Historien om Gunhild og hendes familie stammer fra William of Malmesbury, en gigant i engelsk historiografi. Han var en stor beundrer af Beda og skrev sin *De engelske kongers gerninger* omkring 1120, og hvor han ellers er en meget metodisk og kritisk historiker, som lagde vægt på at kunne dokumentere sine påstande, er der al grund

Æthelred 2. den Rådvilde (ca. 968-23.4.1016), der her ses her på en bogillumination fra Abingdon krøniken (ca. 1220), har fået et dårligt skudsmål af eftertidens historikere. Dette er noget uretfærdigt, eftersom han reformerede dele af styreformen i det angelsaksiske England og blandt andet indførte sherifembedet. Han tabte dog stadig riget til vikingerne. *MS Cott. Claude B.VI folio 87, verso, The British Library.*

Sankt Albans katedral er en del af det store kompleks i Sankt Albans klosteret, hvor 2 af krønikerne, der fortæller om danskermordet, blev skrevet. Foto af Michael Reeve, Wikimedia Commons.

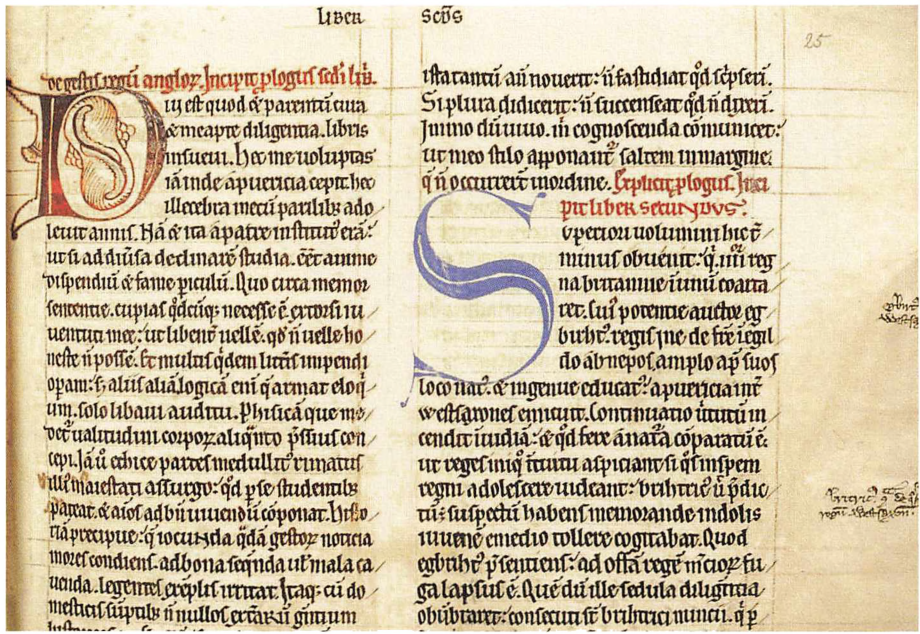
til at tro, at denne historie er noget, han selv har fundet på, formentlig for at få sin historie til at hænge bedre sammen. Ingen danske kilder kender noget til Gunhild, heller ingen samtidige engelske, så selv om det er et smerteligt tab, bliver vi nødt til at skrive hende ud af Danmarkshistorien.

Historien om den grusomme behandling af kvinder og børn er en variant af noget, som den normanniske historiker Vilhelm af Jumieges fortalte: "Kvinderne skulle graves ned i jorden til livet og deres bryster grumt udrives af ansporede rasende hunde; diende smådrenge hoveder skulle knuses mod dørstolperne." Den har næppe nogen hjemmel i virkeligheden, men tjener det formål at vise, at en konge og et folk, der kunne opføre sig sådan, virkelig havde fortjent at blive erobret af danskerne få år senere.

Æthelred indrømmer sin udåd

Men det er ikke sådan, at der slet ikke foregik nogen massakre på danskerne i England i 1002. I 1004 udstedte kong Æthelred i kongsgården i Headington lige øst for Oxford et diplom, hvori han gav Sankt Frideswides kloster i Oxford, der senere blev til Christ Church, nye privilegier på deres gamle besiddelser. Diplomet fortæller selv i en usædvanlig prosaindledning, hvorfor det var nødvendigt.

"og jeg vil fortælle i nogle få ord til alle, der ser dette dokument, af hvilken grund det blev gjort. For der er fuld enighed om, at det er velkendt for enhver her i landet,

Dekorerede initialer i prologen til 2. bog af William af Malmshurys *De engelske kongers gerninger*; her i en kopi fra 2. halvdel af 1100-tallet. William var manden bag historien om Sven Tveskægs søster Gunhild, der skulle være blevet myrdet under massakren sammen med sin mand Pallig. Der er dog ingen andre kilder til eksistensen af Gunhild. *William of Malmesbury's Gesta Regum Anglorum*, Royal 13 D. ii, f. 25, British Library.

at efter at jeg med mine bedste mænds og stormænds råd havde udsendt et dekret om, at alle de danskere, som havde bredt sig her i landet som ugræs blandt hveden, skulle ødelægges ved en yderst retfærdig udsejelse, og dette dekret skulle iværksættes helt til døden, søgte de danskere, som boede i fornævnte by (Oxford), i deres bestræbelser på at undgå døden ind i denne Guds helligdom efter at have opbrudt dens døre og slået og besluttede at lave sig et tilflugtssted og et værn derinde mod byens og forstædernes beboere. Men da forfølgerne, tvunget af nødvendigheden, søgte at drive dem ud, men ikke kunne, satte de ild til tommeret og afbrændte, som det synes, denne kirke med dens prydelser og dens bøger og dokumenter. Siden blev den, med Guds hjælp, genopbygget af mig og mine undersåtter.”

Sankt Brictius og Sankt Martin, to på hinanden følgende biskopper af Tours. Sankt Brictius havde helgendag d. 13. november, og hans dag var blevet valgt til dagen for mordet på danskerne, sandsynligvis fordi det faldt sammen med efterårsslagtingen. Dette betød, at gaderne allerede flød med blod fra de slagtede dyr, og slagterredskaberne var fremme. Bogillumination fra *helgenvitae* fra 14. århundrede. Cote : Français 185, Fol. 173., Richard de Montbaston et collaborateurs, *Bibliothèque National*.

Også den oldengelske krønike fortæller om begivenheden:

”Kong Æthelred befalede, at alle danske i England skulle dræbes på Sankt Brictii messes dag, fordi han havde ladet sig fortælle, at de forræderisk ville berøve ham livet, og siden alle hans råder, og derpå overtage riget.”

En ekstra ”efterårsslagting”

Der blev altså slået danskere ihjel i England på Sankt Brictii dag den 13. november i 1002. Denne dag var sikkert valgt med velberåd. Brictius havde efterfulgt Sankt Martin som biskop i Tours i 397 og sad i embedet til 442, og han havde altså fået sin helgendag få dage efter Martin, som vi jo stadig fejrer på Mortensdag den 11. november, selv om de fleste af os nok mest tænker på gåsestegen Mortensaften. Det

Christ Church i Oxford. Tidligere lå Sankt Frideswide klosteret her, og det var i den kirke, at en del af danskerne søgte tilflugt og blev brændt inde af Oxfords beboere. Efter at trækirken var brændt ned (med danskerne indeni), lod Æthelred den genopbygge. Foto af Richard Hamilton, Wordpress.

var nemlig sådan, at den traditionelle efterårsslagtning af de dyr, som man ikke kunne fodre på vinteren over, i England var blevet knyttet til Sankt Mortens dag. I førkristen tid foregik det i den måned, der hed blotmåned - november i den kristne kalender. Man havde altså værktøjet parat netop på denne tid af året, og dyrenes blod flød allerede i gaderne.

Umiddelbart spørger man naturligvis, om englænderne virkelig prøvede at slå alle de danskeres efterkommere ihjel, som var et resultat af den danske bosættelse i sidste del af 800-tallet. Det er svært at forestille sig, for efter tre eller fire generationer i landet har de ikke været til at skelne fra de indfødte. De har været lige så engelske som andre englændere. Baggrunden skal givetvis søges i den sidste halve snes års begivenheder i England.

England under pres

Hvornår Sven Tveskæg første gang førte en hær til England, kan ikke fastslås. Sandsynligvis var han leder af det togt i 991, som blandt andet omfattede det berømte

Slaget ved Maldon i 991 var muligvis en del af Sven Tveskægs første togt til England. Her ses slaget gengivet på en illumination fra Sankt Mary Psalteret, ca. år 1300. Illustrationen viser dog helt tydeligt sin egen samtids krigsførelse og ikke forholdene ved Maldon. [Wikimedia Commons](#).

slag ved Maldon. Ved sit første besøg i England fik han af nogle engelske stormænd, som var misfornøjede med Æthelreds styre, tilbudt Englands trone. Det ved vi fra afslutningen af en retssag, som Æthelred efter en Æthelric af Bockings død havde rejst mod hans arvinger, idet han anklagede Æthelric for at have været deltager i sammensværgelsen om at få Sven til konge i England. Hvis Æthelric blev dømt for det, skulle hans testamente tilsidesættes og al hans jord gå til kongen. Det endte med, at testamentet fik lov at stå ved magt. Æthelric blev ikke dømt *post mortem*, men selve sammensværgelsen blev der ikke sat spørgsmålstegn ved. Englænderne brød sig ikke om, at kongen således anklagede folk efter deres død, og kort tid efter måtte han udstede en lov, der forbød det.

Tre år senere var Sven atter på færde i England, denne gang sammen med Olav Tryggvason. Efter en del plyndring i det sydlige og østlige England endte hæren i vinterkvarter i Southampton. Her lykkedes det kong Æthelred at splitte sine fjender, idet han indgik en separatfred med Olav. Æthelred stod fadder til ham ved hans konfirmation og gav ham kongelige gaver, og Olav lovede på sin side, at han aldrig ville vende tilbage til England med fjendskab. Kronikken konstaterer, at han holdt dette løfte.

Fredstraktater med vikingerne og smart dobbeltspil af Æthelred

Fra samme tid kender vi en traktat, som Æthelred indgik med en vikingehær. Man har længe ment, at traktaten var indgået med Olav Tryggvason, fordi en senere manchet til den fortæller, at "Dette er det fredsmål og de aftaler, som kong Æthelred og alle hans råder har sluttet med den hær, som Olaf og Jostein og Gudmund, Steitas

Olav Tryggvason (ca. 968-1000) blev af Æthelred sendt hjem til Norge med en stor sum penge, efter at de to havde forhandlet en separat fred. Olav kunne så forfølge sine ambitioner om overherredømme over Norge, hvilket betød en krig hjemme i Skandinavien for Sven Tveskæg. Historisk maleri der viser Olavs kåring til konge, af den norske maler Peter Nicolai Arboe (1831-1892). [Wikimedia Commons](#).

Ved det store søslag ved Svold i år 1000 genvandt Sven Tveskæg herredømmet over Norge, da Olav Tryggvason blev dræbt. Æthelreds taktik med at købe separat fred med Olav og dermed ende samarbejdet mellem ham og Sven havde således købt England fred fra en storstilet, dansk, kongesponseret hærgen i 5 år. Der var dog stadig vikingeaktivitet i England, blot ikke med Svens direkte deltagelse. Moderne historisk maleri der viser de myteomsbundne jomsvikingers (i den lille båd th.) deltagelse i slaget ved Svold. Kunstner ikke angivet. *Wikimedia Commons.*

son, var med.” Det var de, indtil de indgik en separatfred med Æthelred, der lavede en lille politisk genistreg ved at sende Olav hjem til Norge med en stor pose penge og på den måde kaste grus i Sven Tveskægs skandinaviske maskineri. Sven styrede nemlig landskaberne omkring Oslofjorden direkte, og Lade-jarlen i Nordnorge, Håkon, kontrollerede resten for ham. Sven fik først genoprettet sit herredømme i Norge ved Slaget ved Svold fem år senere, hvor Olav Tryggvason jo mistede livet. Æthelred lavede senere samme nummer med Olav den Hellige. Også han blev sendt til Norge med en stor pose penge, så han kunne købe sig de norske stormænds støtte, og han overvandt i slaget ved Nesjar 1016 Sven jarl Håkonsson, som var Knud den Stores mand i Norge. Knud måtte vente helt til 1028 med at genoprette det danske overherredømme over Norge.

Traktaten blev klart indgået med nogle vikinger, der forudsattes at opholde sig i England, og det gjorde Olav og hans folk jo ikke længere. En del af Sven Tveskægs hær må altså være blevet i England, mens han selv vendte hjem til Danmark og de problemer, Olav Tryggvason kunne afstedkomme. De tilbageblivende blev hyret som lejetropper med den opgave at forsvare England mod andre vikinger: ”Og hvis nogen skibshær skulle hærge i England, at vi skal have deres alles støtte; og vi skal

Også i engelske historiebøger er danskermassakren i 1002 blevet fremstillet meget dramatisk, som på denne illustration fra en samlehæfteudgivelse fra 1920'erne. 'Hutchinson's Story of the British Nation' 1922.

skaffe dem forsyninger, så længe som de er hos os." Der er også regler om, hvad de må og ikke må gøre ved handelsskibe, som kommer inden for flodmundingen, og om hvordan der skal forholdes, hvis der opstår konflikter mellem vikingerne og lokalbefolkningen, der hvor vikingerne opholder sig. Man kunne for eksempel komme til at dræbe hinandens trælle, så skulle der betales et pund til ejeren; dræbte man derimod en fri mand, var taksten 25 pund. Hvis otte mand blev dræbt, var det et brud på freden, og det kunne ende med, at et helt grevskab blev sat uden for freden, det vil sige prisgivet vikingerne, hvis det ikke kunne eller ville pågribe gerningsmændene. Traktaten ender med at oplyse, at aftalen kostede englænderne 22.000 pund, så det var vigtigt, at den holdt.

Vikingerne hærger på ny

Det gjorde den tilsyneladende i et par år, for i 995 og 996 hører vi intet om vikingaktivitet i England. I 997 begyndte hæren imidlertid at røre på sig igen. Krøniken fortæller, at "i dette år drog den danske hær rundt om Devon og ind i Severns munding og hærgede der, både i Cornwall, i Wales og i Devon." Ikke et ord får vi om, at den landede, eller hvor. Den var der bare, og nu genoptog den sin gamle virksomhed. Det fortsatte danskerne med i det næste par år, indtil de om sommeren i år 1000 tog en tur til Normandiet. Det fortæller de engelske kilder lidet om, men året efter var hæren tilbage i England og ovede mange onde gerninger. Der stod et slag i Sussex nær grænsen til Hampshire, som vikingerne vandt, og derpå drog de mod vest til Devon. Her blev de mødt af Pallig med de skibe, han havde kunnet samle, "fordi han havde svigtet kong Æthelred trods alle de løfter, han havde givet ham.

Litteratur

Simon Keynes, *The Massacre of St Brice's Day*, i *Beretning fra seksogtyvende tværfaglige vikingesymposium*, red. af Niels Lund (Højbjerg 2007) 32-67.

Massegrav fra danskermassakren. I 2008 fandt man ved en rutineudgravning ved St Johns College i Oxford en massegrav med 35 skeletter af mænd i alderen 16-25, kulstof-14 dateret til 960-1020. Alle skeletterne havde adskillige stik- og hugmærker på knoglerne, hovedsageligt i ryggen, på siderne og i baghovedet. Mange havde fået knust kranierne, og en var blevet halshugget. Hvert skelet havde flere dødelige sår, og alt tyder på, at de er blevet angrebet af mindst 2-3 fjender på én gang. Ingen af skeletterne havde dog afværgemærker på forarmene, hvilket tyder på, at der ikke var tale om kamp men en nedslagtning. I 2010 blev der fundet endnu en massegrav i Oxford med udelukkende unge mænd og med samme datering. Engelske arkæologer er sikre på, at der er tale om massegrave fra danskermassakren i 1002. *Thames Valley Archaeological Services.*

Og kongen havde også givet ham store gaver, både jordegods, guld og sølv.” Her har vi altså en mand, der tilsyneladende er gået i Æthelreds tjeneste som flådekonsulent. Med ondt skal ondt fordrives! Han svigtede imidlertid og sluttede sig til de landsmænd, der allerede for nogle år siden havde brudt deres aftale med den engelske konge.

Året efter, 1002, besluttede kongen og hans råder, at man ville betale tribut til vikingerne for at opnå fred. Vikingerne accepterede deres tilbud om forsyninger og tribut og modtog 24.000 pund. Der forlyder ikke noget om, at vikingerne derefter skulle have forladt England. Implikationen er, at de blev der og vel fandt tilbage i deres gamle rolle som lejesoldater. Og så kom i no-

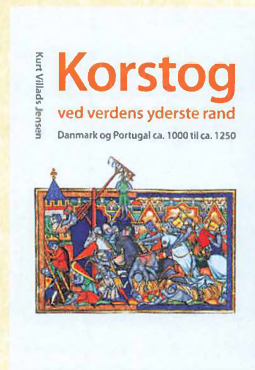
vember Æthelred og hans rådets forsøg på at løse problemerne med danskerne én gang for alle. Der var en Pallig, som spillede en afgørende rolle, og kronikøren fra Sankt Albans havde nok fat i det rigtige, da han fortalte om de mange danskere, der tjente som lejetropper i England, selv om det sikkert er overdrevet, at alle husholdninger skulle have haft én indkvarteret. Men danskerne har fyldt meget i England, og konge og råd greb til at likvidere dem alle på én gang og sendte hemmelige instrukser rundt i hele landet om, hvornår det skulle ske. Hvordan det er lykkedes i resten af landet, ved vi ikke. Kun om begivenhederne i Oxford har vi pålideligt vidnesbyrd.

Niels Lund er professor emeritus i Middelalderhistorie ved SAXO Institutet på Københavns Universitet

Kurt Villads Jensen

Korstog ved verdens yderste rand – Danmark og Portugal ca. 1000 til ca. 1250

Syddansk Universitetsforlag, 2011, 612 s. illus., 398 kr.

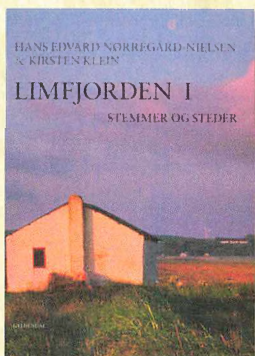

I bogen, der er forfatterens doktorafhandling, fortælles historien om Danmark som korstogsrige. Det vises også, hvordan Portugal og Danmark blev vigtige riger i den europæiske korstogsbevægelse, samt at der var en langt større grad af kommunikation mellem landene end hidtil antaget. Gennem en sammenligning mellem de to lande vises, hvordan korstogstanken blev modtaget ved den yderste kant af det kristne Europa.

Hans Edvard Nørregård-Nielsen

Limfjorden – Stemmer og steder

Gyldendal, 2011, 2 bind, 850 s. illus., 499,95 kr. (for begge bind)

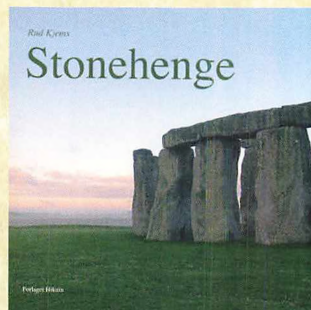

I bogen, der er en storslået hyldest til Limfjordsområdet, beskrives steder omkring fjorden indgående; både fra en historisk og topografisk vinkel. Der fortælles om fortidige og nutidige beboere, og der besøges kirker, landsbyer, havnebyer, klinte og små vige. Bogen er gennemillustreret med skønne fotografier.

Ruud Kjems

Stonehenge

Forlaget Hikuin, 2011, 273 s. illus., 250 kr.

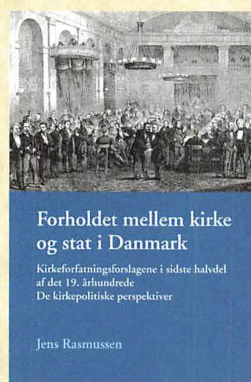

Den første danske udgivelse om det mest berømte forhistoriske monument. Alle facetter omkring Stonehenge udforskes, fra selve monumentets opførelse, over oldtidsbøndernes motivation for byggeriet, til de astronomiske teorier. Bogen kommer hele vejen rundt om monumentet.

Jens Rasmussen

Forholdet mellem kirke og stat i Danmark – Kirkeforfatningsforslagene i sidste halvdel af det 19. århundrede – De kirkepolitiske perspektiver

Syddansk Universitetsforlag, 2011, 289 s., 250 kr.

Bogen gennemgår en debat, der igen er blevet aktuel. I det 19. århundrede diskuteres ivrigt kirkeforfatning på baggrund af oplysningstidens naturretlige skelnen mellem kirkens indre og ydre forhold. Dermed sættes det i historisk perspektiv, hvor meget staten skal bestemme over kirkens liturgi, lære m.v.

Jens A. Berg

Fanget på Østfronten – Tvunget i tysk uniform

Gyldendal, 2011, 218 s., 299 kr.

I en alder af 19 blev Jens Berg, en del af det danske mindretal i Slesvig, indkaldt til den tyske hær. Efter at have gjort tjeneste i Danmark blev han tre gange sendt til Østfronten; to gange endte han på lazarettet og tredje gang i russisk fangenskab. En dramatisk historie om lidelse, modgang og fangenskab, men også om håb, tro og respekt mellem mennesker.

Sonja Vesterholt

Hunden er rask

– Fortællinger fra mit liv i Sovjet

Gyldendal, 2011, 242 s., 249 kr.

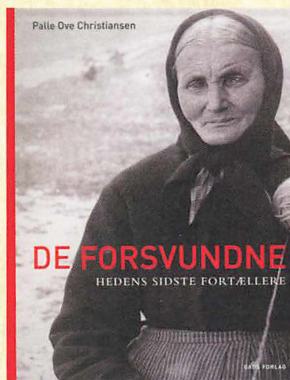

Bogen er en række fortællinger fra dokumentarfilmsinstruktør Sonja Vesterholts opvækst i det totalitære Sovjet: en historie om det kolossale pres staten satte sine indbyggere under, og en fortælling om det store misforhold mellem regimets store taler og ideer og den virkelighed, det sovjetiske folk levede under. En barsk beretning om sult m.v., krydret med humoristiske betragtninger.

Palle Ove Christiansen

De forsvundne – Hedens sidste fortællere

Gads Forlag, 2011, 240 s. illus., 299 kr.

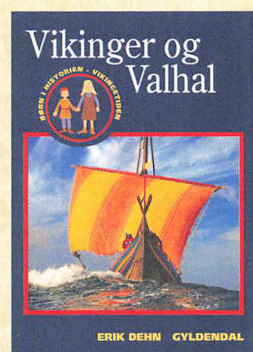
Bogen er en fortælling om den store folkemindesamler Evald Tang Kristensens (1843-1929) rejser rundt på den jyske hede, hvor han mødte og tog optegnelser fra et folkefærd, som var borte et par årtier senere. Bogen præsenterer i tekst og billeder en perlerække af fortællere, visesangere mv., som vi møder i deres slide hverdagstøj på sjældne fotografiske glaspladeoptagelser.

FOR BØRN

Erik Dehn

Vikinger og Valhal

Gyldendal, 2011, 40 s. illus., 125 kr

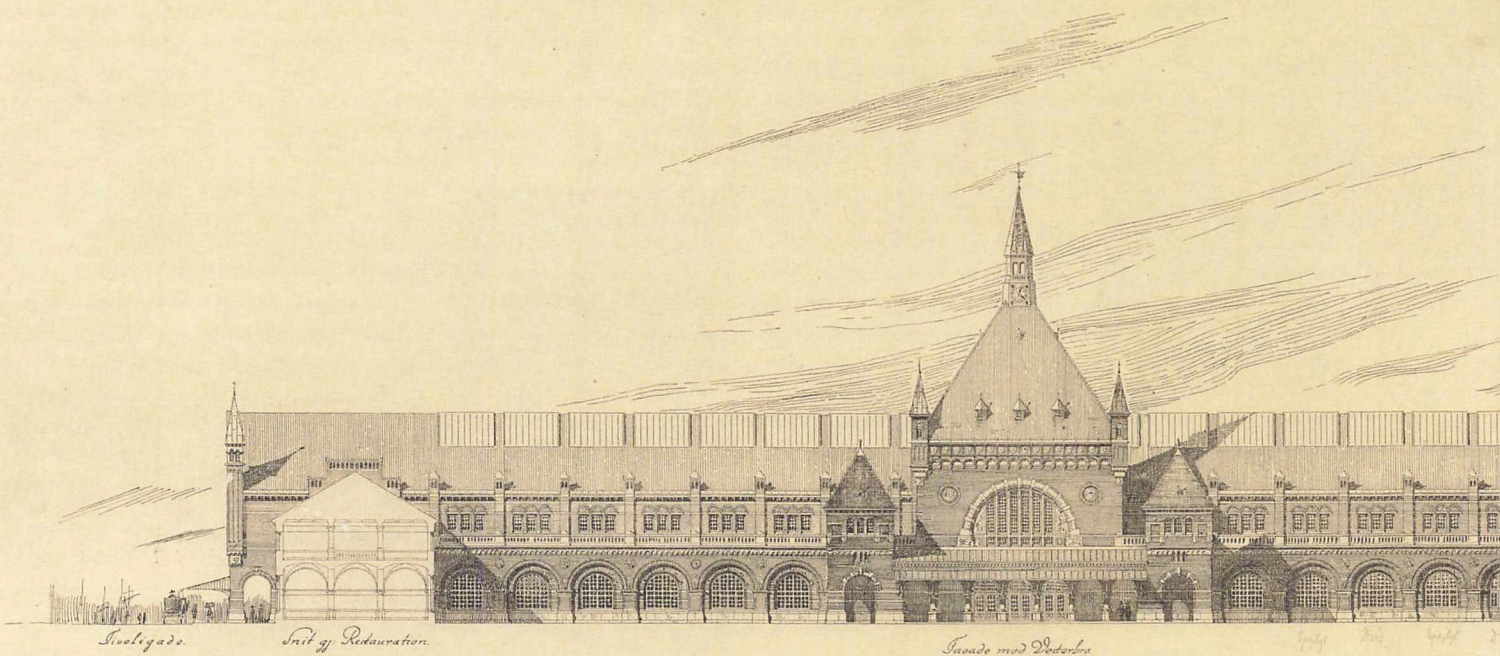

Endnu et bind i serien af undervisningsmaterialer fra Børn i historien. Gennem børnene Bue og Gundhild oplever eleverne, hvordan det var at leve i vikingetiden med troen på aserne, mødet med kristendommen, hverdagsliv og højtider, pligter og ufred samt handel og togter. Til serien hører gratis opgaver på den tilknyttede hjemmeside.

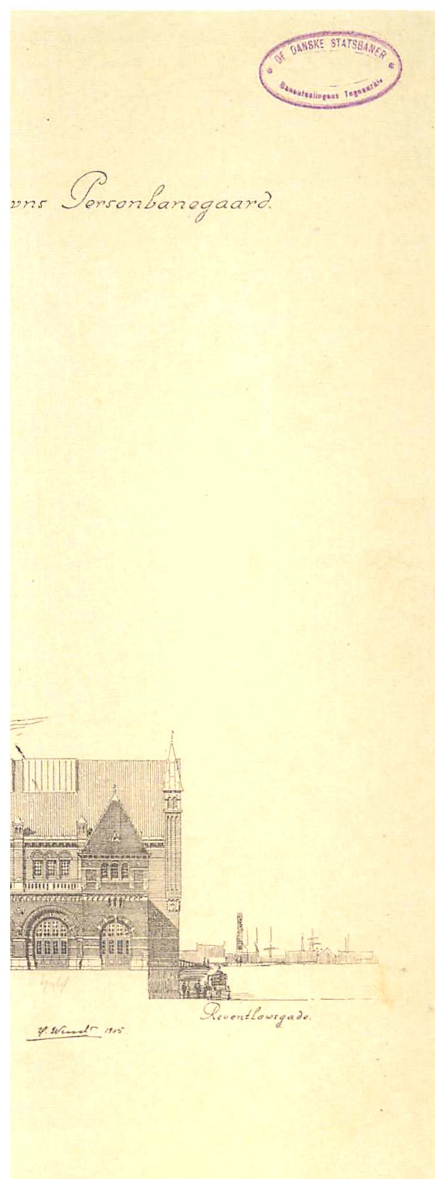
Da København fik sin hovedbanegård nummer tre

Statsbaneanlægene.

Kjøbenhavn.

Københavns Hovedbanegård, set fra Frihedstøtten. Tegning fra 1905 af Heinrich Wenck, arkitekten bag den tredje hovedbanegård. Rigsarkivet, DSB, Bygningstjenesten, Tegninger, mappe 131, Københavns Personbanegård 1904-1911.

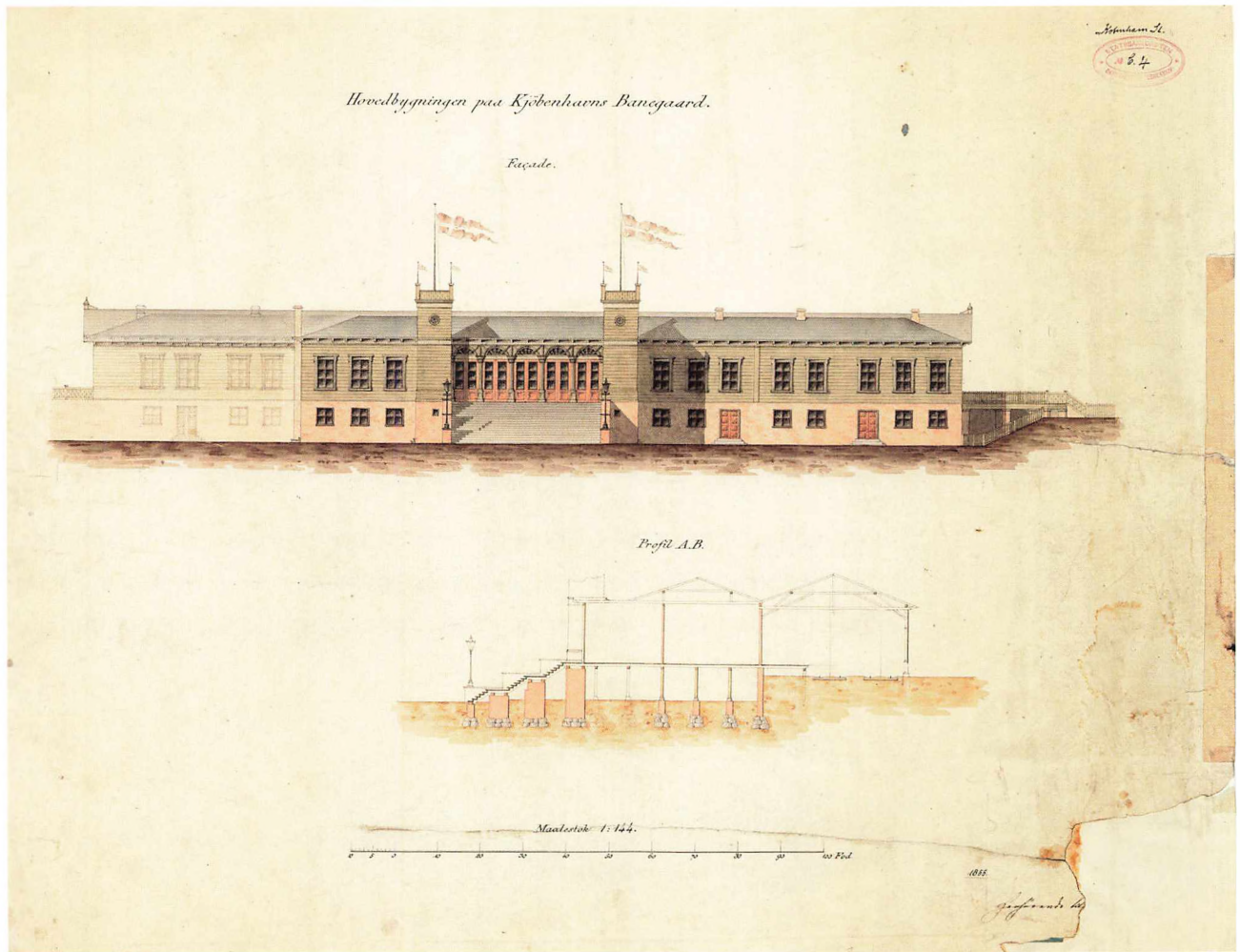
Københavns nuværende hovedbanegård blev indviet i november 1911 og var byens 3. banegård. Den nye hovedbanegård skulle være porten ind til København – det første, man mødte, når man ankom til den pulserende hovedstad.

CHRISTIAN LARSEN

Forskel på passagerne

Den nuværende hovedbanegård er Københavns 3. banegård. Den 1. banegård blev åbnet 26. juni 1847, da man tog strækningen København-Roskilde i brug. Banegården lå på det samme område som den nuværende hovedbanegård, men sporene vendte mod Vesterbro, da banelinjen gik ad Halmtorvet og Sønder Boulevard. Der var tale om en meget mindre banegård end nutidens, en enkel stationsbygning i træ på en høj, grundmuret kælderetage. Banegården lå på Dronningens Enghave, der var et åbent terræn uden for Københavns volde, hvor man ikke måtte bygge grundmurede huse, som fjenden kunne bruge under en belejring. Derfor skulle alle bygninger være i træ, som hurtigt kunne brændes af, hvis der kom krig.

Når man skulle med toget, gik man op ad trappen til Københavns Station, som hovedbanegården hed, og ind i vestibulen, hvor der på hver side var et "Billet Comptoir". Når man havde købt sin billet, begav man sig hen til den ventesal, der horte til billetten. Der var nemlig forskel på folk, og derfor var der ventesale til passagerer på 1. klasse, på 2. klasse og på 3. klasse. Helt frem til 1934 opererede DSB, der dengang bar navnet Generaldirektoratet for de Danske Statsbaner, med tre klasser, hvorefter man gik over til 1. klasse og fællesklasse.

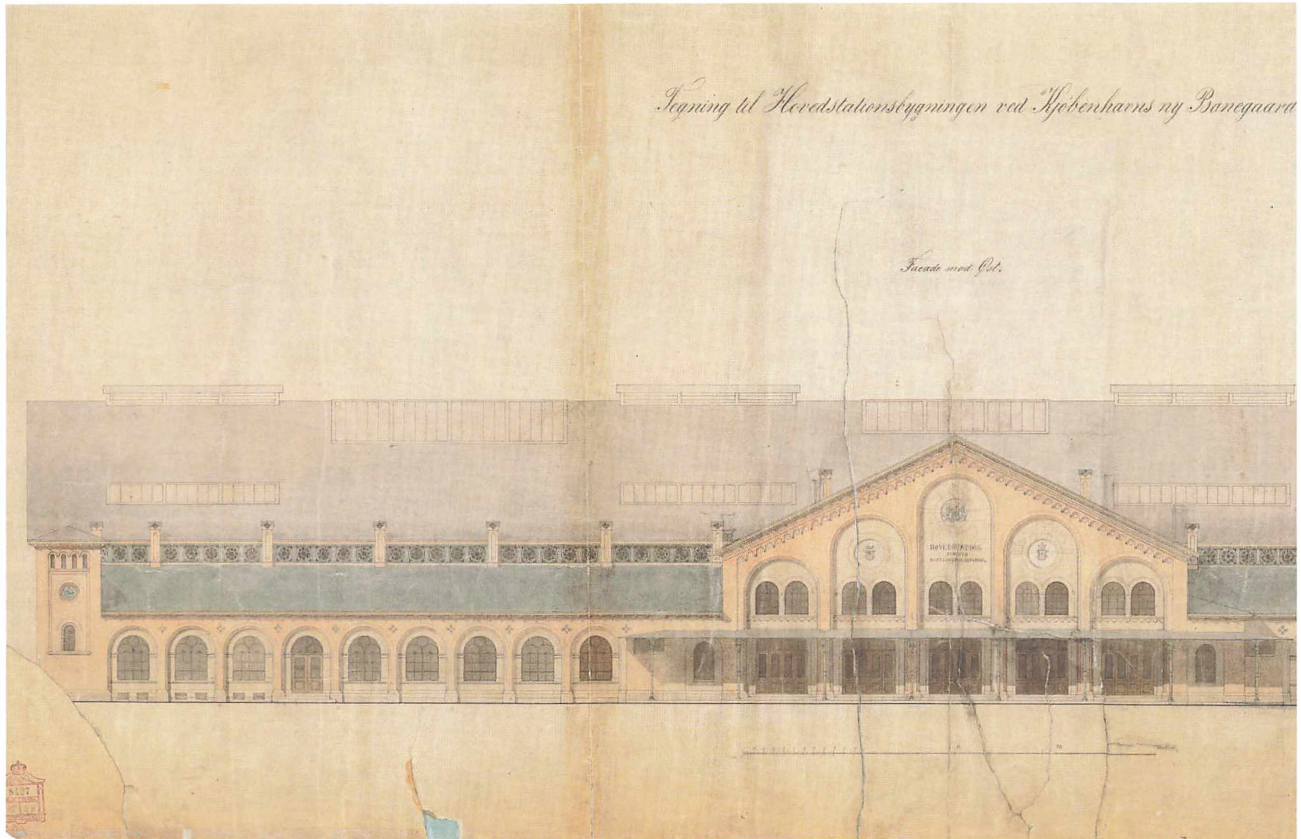

Jernbanenettet blev udbygget i 1860'erne, og der blev derfor brug for en større hovedbanegård. I 1864 indviede man hovedbanegård nr. 2, som lå omtrent, hvor Palads-biografen og Axelborg ligger i dag. Den var opført i røde mursten og bestod af to lange bygninger på hver 25 fag forbundet med en rundbuet trækonstruktion. Ud over hovedbanegård til persontrafik var der også en godsbanegård, sporarealer, remiser m.v., som fyldte hele området mellem Axeltorv, Gyldenlovesgade og Vester Søgade. Som noget nyt var der indrettet en "Kgl. Ventesal", og til almindelige mennesker var der to restauranter: en i tilknytning til ventesalen for 2. klasse og en mindre ved siden af 3. classes ventesal. Endelig kom der med tiden "Telefonværelser", hvorfra man kunne telefonere.

Arkitektens forslag for overdådige

I takt med den stigende trafik blev hovedbanegård nr. 2 for trang, og man besluttede derfor, at man ville have en ny hovedbane. DSB's overarkitekt Heinrich Wenck gik

Facaden på hovedbanegård nr. 1 i 1855. Rigsarkivet, DSB, Baneafdelingen, Ældre bygningstegninger, mappe 25-26, København I-II.

Udsnit af tegning af hovedbanegård nr. 2 i 1863. Over indgangsdøren står der: "Hovedstation for den sjællandske Jernbane". Rigsarkivet, DSB, Baneafdelingen, Ældre bygningstegninger, mappe 25-26, København I-II.

i gang med at lave en række forslag, som politikerne dog forkastede, fordi de fandt hans ideer for overdådige. Wenck havde bl.a. foreslået, at man opførte en kombineret banegård og administrationsbygning for DSB, og at den indvendige udsmykning skulle være righoldig. Han ville også have haft, at bygningen kom til at ligge helt ud til Vesterbrogade, men han troede ikke, at politikerne ville gå med til at betale for nedrivningen af Panoptikonbygningen (som i dag huser Arbejdernes Landsbank). Han lavede derfor et nyt, mindre luksuriøst forslag, der faldt i bevillingshavernes smag, og så kunne byggeriet gå i gang.

Den nye banegård blev bygget i mursten, skifer og granit og med et væld af dekorationer. Og selvom der skulle spares, kunne overarkitekt Wenck stadig være tilfreds med resultatet. Hovedhallens hvælvinger var i rødmalet pommersk træ og oplyst af store elektriske lysekroner, der var farvede vinduer med danske byers våbenmærker, og udvendigt var murene prydet med masker af de mænd, som havde haft andel i bygningens opførelse.

En banegård, der var passende for Danmark

Wenck havde lagt vægt på, at den nye hovedbanegård skulle være "passende for Danmark - for vort Lands Forhold og dets Karakter – saaledes, at det sidste Indtryk, som

bortdragende Danske fik, var samme, som mødte de ankommende Fremmede: - Noget dansk." Det var også vigtigt, at indretningen var så enkel og overskuelig, "at selv den mindst scenevante kan finde sig tilrette paa egen Haand og ikke føle sig rejsenervøs".

Hovedbanegården blev indrettet med "det aller moderneste til Publikums Bekvemmelighed." Der var f.eks. garderobe til opbevaring af tøj og tasker, der var indrettet omklædningsværelser for de rejsende, hvor man også kunne få sig et bad og gå til barber. Man kunne i kiosker købe alt, som var nødvendigt på en togtur. Og så var der behagelige ventesale til passagererne på både 1. og 2. klasse. Til kongefamilien blev der indrettet et særligt venteværelse.

Midt ned igennem den store hal var der en "ø" med bagageekspedition. "Øen" skilte ankommende passagerer fra afrejsende passagerer, så – med Wencks ord – "Folk, som skal rejse, ikke mødes med Folk, som kommer".

Porten ind til København

Op til åbningen af hovedbanegården i 1911 bragte *Illustreret Tidende* et temanummer om den nye hovedbanegård. *Illustreret Tidende* var et meget læst ugeblad med nyhedsstof, litteratur og underholdning fra hele verden. I temanummeret skrev forfatteren Johs. V. Jensen en artikel om den nye banegård, "Det ny København":

"For 16-17 Aar siden, da jeg første Gang som forskrækket Student rullede ind paa Københavns Banegaard, var det den gamle skumle Længe, som jo er i Brug endnu, men dødsdømt - . Lige over for paa den anden Side af Gaden rejser sig den ny, ikke kon, men ny, rummelig og lys, topmoderne, og den skal være Porten ind til København for Fremtidens smaa Studenter. Bare de ogsaa vilde forandre sig lidt!"

Da hovedbanegården stod færdig, fik den følgende kommentar i *Ekstra Bladet* 28. oktober 1911: Den var udvendig hverken noget smukt eller imponerende syn, og den lignede "en af de bekendte Samlinger Byggeklodser, som en nogenlunde opvakt Dreng har moret sig med at stille sammen".

Den kongelige togfører

Den nye hovedbanegård blev indviet torsdag 30. november 1911. *Politiken* bemærkede lettere sarkastisk: "Ingen savnede vistnok den Udsmykning for Dagen, som Statsbanerne havde sparet". Det var kun blevet til et par laurbærtræer hist og her. På muren bag talerstolen hang "et noget ordinært Axminister-Gulvtæppe", som ifølge avisen burde være blevet på det kontorgulv, hvor det hørte hjemme.

Åbningsceremonien fandt sted i vestibulen ud mod Vesterbrogade. Man havde

Danmark deiligst Vang og Vænge.

Tegning af Rudolph Harde.

„Banegaardsterrænets Ordning“.

«Ved Banegaardsterrænets Ordning har Frihedsstøttens bedst mulige Anbringelse voldt de største Vanskeligheder. Tanken om at omdanne det celebre Monument til et Termometer har man af rent praktiske Grunde maatte opgive, men der er dog næppe Tvivl om, at man tilslidst finder en tiltalende Løsning paa Problemet, og vi henlejer i saa Henseende særlig Opmærksomheden paa det under Løbe Nr. 712, Motto «Stavnbaanets Genindførelse», indsendte Projekt, der i hvert Fald indeholder interessante Momenter».

Frederik Th. Oud.

Da man skulle anlægge den nuværende hovedbanegård, måtte man flytte Frihedsstøtten, som stod i vejen for den nye banegård. Den nye placering gav anledning til dette ironiske forslag om Café du Frihedsstøtten. *Ekstra Bladet* 14. januar 1911.

inviteret kongefamilien, regeringen, medlemmer af Rigsdagen og Københavns Borgerrepræsentation, centraladministrationens og forsvarsets chefer, repræsentanter for handel og erhverv – i alt 700 gæster.

Dronning Lovisa, kronprins Christian og kronprinsesse Alexandrine ankom, mens Den Kongelige Livgarde spillede. De var ledsaget af kong Frederik 8.s søster, enkekejsersinde Dagmar af Rusland, kongens bror prins Harald og hans kone, prinsesse Helena, samt kongens søster prinsesse Thyra. I deres følge var også hele regeringen, hoffolk og DSB's ledelse. De kongelige tog plads foran talerstolen og fik overrakt et fint billedhæfte om hovedbanegården – ”Damerne havde i Forvejen Hænderne fulde af Blomster”, noterede *Politiken* ironisk.

Trafikministeren Thomas Larsen bød derpå velkommen og sagde, at han var sikker på, at kongen og hele landet ønskede, at den nye banegård måtte ”blive Landet og Hovedstaden til god Nytte.” Derefter var det DSB's generaldirektor Charles Ambts tur til at tale. Kort inde i talen opgav dog 650 af de 700 tilhørere ifølge *Politiken* at høre efter, fordi generaldirektoren talte så lavt, at kun de aller-nærmeste kunne opfatte, at ”der overhovedet udgik Ord af hans Mund”, og gæ-

Trafikminister Thomas Larsen på talerstolen ved indvielsen. Ministre bar indtil begyndelsen af 1900-tallet uniformer, og Thomas Larsen er derfor iført den særlige ministeruniform. Foto: Danmarks Jernbanemuseum, Odense.

• KØBENHAVNS • PERSONBANEGAARD •

Dansk Rejsebureau
Solelever for Jernbaner og alle andre Rejse- og Transportvæsenes og Rejsebyråers Rejseplaner og Rejseprogrammer for Nordisk Rejsebureau.

Den danske Turistforening
Bureau, Ny Skovvej 7. Telf. 4220.
Klask & Henningsens Ankomsthall. Telf. 1791.
Foreningens Formål er at fremme Rejsen og Turismen i Danmark og i Udlandet og at give Rejsende og Turister alle de oplysninger og Hjælp, som de kan have Brug for i Danmark og i Udlandet.

Aviskiosken
Den ny Personbanegaard.
Rejseplaner og Kort.
Nyeste aviser og ugentlige Illustrationer.
Klask & Henningsens Aviser af danske og fremmede Blade og Tidsskrifter.

Københavns Personbanegaards Cigar- & Kiosk.
1ste N.L. Forretning.
Vareassorteret Lager af Cigaretter.
Tobakker og Cigaretter.
Telf. Mynt 4220.

Frugt- & Blomsterkiosken.
Smaa Frugtkurve.
Fikse Blomsterbuketter.

9001 TAXAMOTOR
125 Automobileer.
Direktor, Hovedgaden 10.
Taf Frivillighedsplan for TAXAMOTOR ved Nr. 15 og Nr. 18. 2 Telefonbøger.

Restaurationen
Smørbrød & Cabaret & Frokostkurve & Diner.
Fritz Svensson.

TOGTIDERNE

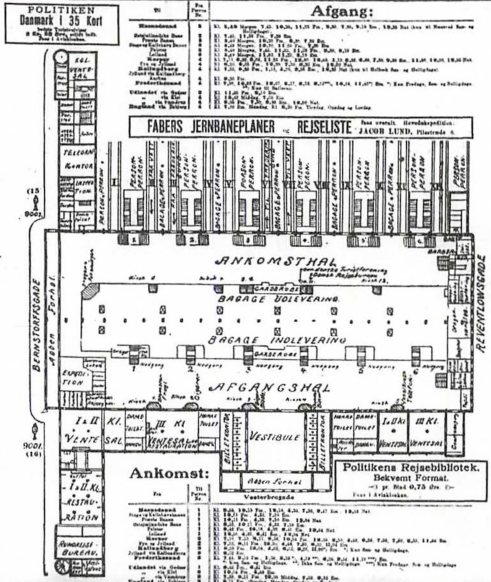
Afgang:

Stationsnavn	1. Klasse	2. Klasse	3. Klasse
København	12.00	12.15	12.30
Århus	12.30	12.45	13.00
Ålborg	13.00	13.15	13.30
Skagen	13.30	13.45	14.00
Ålborg	14.00	14.15	14.30
Århus	14.30	14.45	15.00
København	15.00	15.15	15.30

Ankomst:

Stationsnavn	1. Klasse	2. Klasse	3. Klasse
København	12.00	12.15	12.30
Århus	12.30	12.45	13.00
Ålborg	13.00	13.15	13.30
Skagen	13.30	13.45	14.00
Ålborg	14.00	14.15	14.30
Århus	14.30	14.45	15.00
København	15.00	15.15	15.30

FABERS JERNBANEPLANER
Rejseplaner og Rejseprogrammer.
JACOB LIND, Hovedgaden 10.

Dansk Rejsebureau
Forsk. Banegaardens Ankomsthall. Telf. 1653.
Forsk. af Jernbaner & Dannebrogslinjer til Oplysning om Rejseplaner og Løsningsplaner til alle Baner.
Rejseplaner for Nordisk Rejsebureau.
Rejseplaner for Thos. Bennett & Søn.

Den danske Turistforening
Klask & Henningsens Ankomsthall. Telf. 1791.
Foreningens Formål er at fremme Rejsen og Turismen i Danmark og i Udlandet og at give Rejsende og Turister alle de oplysninger og Hjælp, som de kan have Brug for i Danmark og i Udlandet.

I. Klasse
Barber og Frisør Salon.
Badeanstalt,
Karbade,
Brusebade.
Adolph Seerup.
Telf. Byen 2078 n.

Telefon-Samtalestation.
Væksforretning.
Rejseartikler i stort Udvalg.

DEWAR'S WHISKY
Attaspes under Garant.

VERA AMERICAN SHOE
BEDSTE AMERIKANSKE FABRIKAT
ENEUDSALG FOR DANMARK
SKANDINAVISK SKOTØJS MAGASIN
55 STERGGADE 55

Ekstra Bladet bragte dagen efter hovedbanegårdens åbning en helside om Københavns Personbanegaard med oversigt over banegården, togenes ankomst- og afgangstider samt reklamer for en række af de butikker og forretninger, der havde til huse på hovedbanegården. Ekstra Bladet 1. december 1911.

sterne begyndte at småsnakke og blive utålmodige efter at se resten af banegården. Avisen mente, at hovedindholdet af talen ville forblive ”en i Generaldirektoratet bevaret Hemmelighed”. Trafikministeren besteg igen talerstolen for at takke alle involverede parter.

På kongens vegne talte kronprinsen – og med en røst, der kunne høres. Han sagde anerkendende ord om den tekniske snilde og dygtighed, der var lagt i arbejdet med banegården. ”Den vil sikkert staa som et monumentalt Minde om dansk Bygningskunst i Begyndelsen af det 20de Aarhundrede. Idet jeg udtaler Ønsket om, at vor ny Banegaard maa knytte Forbindelsen fastere mellem Hovedstaden og Landet og mellem Danmark og Udlandet, erklærer jeg Københavns Banegaard for aabent!”

Tæpper, der havde dækket for indgangen til den store hal, blev fjernet, og gæsterne strømmede ind. Garden spillede Elverhøj-ouverturen, og derpå vandrede

Rigsarkivet, DSB, Bygnings-tjenesten, Tegninger, mappe 131, Københavns Personbanegård 1904-1911.

Rigsarkivet, DSB, Baneafdelingen, Ældre bygnings-tegninger, mappe 25-26, København I-II.

Illustreret Tidende 1911 nr. 17.

John Poulsen: Københavns banegårde. København H. I. december 1911-1986, 1986.

Morten Flindt Larsen: Vi mødes under uret - glimt af livet på Københavns Hovedbanegård gennem tiden, 1994.

Ekstra Bladet og Politiken oktober-november 1911.

En kortere version af denne artikel har tidligere været bragt på www.sa.dk/nytiarkivet. På denne website præsenteres hver måned en kort historie på grundlag af de arkivalier, som Statens Arkiver har modtaget i de senere år. Tegningerne kan også ses på Statens Arkivers side på billeddelingstjenesten Flickr: [/www.flickr.com/photos/statensarkiver](http://www.flickr.com/photos/statensarkiver).

36 |

SIDEN SÅO NR. 2011

Indvielsestoget, smykket med dannebrogflag, krans og rigsvåbenet.
Foto: Danmarks Jernbanemuseum, Odense.

kongefamilien, hoffet og regeringen igennem hallens hele længde. Kongefamilien og de fineste gæster – i *Politiken* kaldet "Alle Uniformerne" – gik ned til et festklædt tog. Kronprinsen fik lov til at være stationsforstander og blev udstyret med en togførerfløjte. Han gav et stød i den, og så gled det første tog af sted fra den nye hovedbanegård. Turen gik til Valby. Fløjten skulle i øvrigt ifølge en DSB-chef opbevares til efterkommerne: "For det er en historisk Fløjte!"

Christian Larsen er arkivar og forsker ved Rigsarkivet

Hvorfra kommer disse pirater — og hvorfor?

Mysteriet om et piratangreb på København i 1249

I 1249 blev København angrebet, plyndret og brændt ned. Ifølge Pave Innocens 4. blev det tilsyneladende umotiverede overfald udført af pirater; men var der nu også tale om pirater? Og – når man ser bort fra de sædvanlige berigelsesmotive, som naturligt ligger i piratbegrebet – var angrebet nu også umotiveret, eller var det en del af en større konflikt?

MARIA CORSI

Illumineret initial fra middelalderligt håndskrift ca. 1250-60 der viser angrebet på en by. Vi ved ikke, hvordan de Lübske "pirater" overfaldt, plyndrede og afbrændte København – kilderne nævner ikke noget om en egentlig belejring som her. Ikke blot underminerer og graver angriberne sig igennem muren, de er også på vej over den på en højst besynderlig måde: Læg mærke til ridderen klædt i blå og rødt – det ser ud, som om hans krigskammerater løfter ham op ved hjælp af lange stænger. *William of Tyrus: Historia rerum in partibus transmarinis gestarum*, Yates Thomson MS 12, f. 40v., British Library.

Den 7. marts 1251 skrev Pave Innocens 4. et brev til Svend, prior for franciskaner provinsen Dacia [øverste ansvarlig for alle franciskanere i Danmark], og til Jakob Skovby, en franciskansk munk, og beordrede dem at ekskommunikere hansestaden Lübeck. Pavens brev var foranlediget af et brev, som biskoppen af Roskilde, Jakob Erlandsen, havde sendt til paven, hvori han beskrev angrebet på København i 1249 begået af borgerne i Lübeck, og bad paven om hjælp til at få kompensation for dette. I sit brev beskrev Innocens overfaldet således:

"Borgerne i Lübeck har, under striden mellem dem og Kong Erik af salig ihukommelse, på deres skibe og betalt af dem, sendt pirater [piratas] med onde hensigter mod den befæstede by København og landsbyerne i nærheden, som tilhører hans [biskop Jakob Erlandsen] bispestift, og har foranlediget at kirkerne i denne by og i disse landsbyer sammen med andre huse og bygninger blev stukket i brand af fornævnte pirater, efter at de derfra havde stjålet relikvier og bøger, gaver og alterdekorationer sammen med andet gods, som fandtes der."

Men hvem var disse pirater, og kan de rent faktisk betegnes pirater? Biskoppen fik først kompensation for angrebet fire år senere, og i mellemtiden havde Danmarks nye

konge, Christoffer 1., tildelt udstrakte handelsprivilegier til Lübeck. Hvorfor udstedte kongen omfattende handelsprivilegier til en by, som ikke alene havde angrebet hans kongerige, men også undladt at betale den krævede kompensation? Svarene ligger i, at Lübeck vendte den politiske situation i Danmark til egen fordel og brugte angrebet på København til at få et fodfæste i den danske handel.

Politik og pirater

Forklaringen skal som nævnt findes i den interne politiske situation i Danmark; men for vi gør dette, er det nødvendigt at konstatere, præcis hvem det var, der overfaldt København i 1249. Forskellige annaler omtaler angrebet, men ingen af dem giver særligt mange detaljer: Yngre sjællandske kronike konstaterer blot, at *"København blev ødelagt"*. Næstved-årbogen giver lidt flere detaljer og fortæller, at *"København blev ødelagt af tyskerne"*. Ryd-årbogen er endnu mere specifik og skriver, at *"København blev stukket i brand af lübeckerne"*. Visby-kroniken nævner også lübeckerne som de skyldige; *"København blev ødelagt af lübeckerne"*, mens Essenbæk-årbogen blot bemærker, at *"København blev stukket i brand"*. En ting, der bemærkelsesværdigt mangler fra disse kilder, er omtalen af pirater. I det

Lübecks segl. Lübeck var en succesfuld handelsby, hvis succes først og fremmest skyldtes den store handelsflåde, hvorfor byen da også har et handelsskib i deres segl. Flåden kunne dog hurtigt fyldes med krigsfolk i stedet for varer; når byen skulle være mere aktiv for at få større privilegier eller beskytte eksisterende handelsinteresser. Gengivet efter Kurt Villads Jensen, *"Korstog ved verdens yderste rand."*

De skibe, lübeckerne sejlede i, da de overfaldt København, har nok set nogenlunde sådan her ud. Dog har de ikke skullet trodse havfruer og sirener for at nå frem, sådan som sømændene på denne illumination fra et bestiariet ca. 1220-1250. The Bodleian Library, Oxford, MS Bodley 764.

Mechtilde af Holsteins segl. Mechtilde (ca. 1220/25-1288) blev gift med Abel d. 25. april 1237, mens han var hertug af Sønderjylland. Det var gennem hende, at Abel havde gode forbindelser med den nordtyske adel, der var hans allierede i kampen mod hans bror Erik Plovpenning. Gengivet efter Henry Petersen: "Danske kongelige Sigiller samt sønderjydske Hertugers og andre til Danmark knyttede Fyrsters Sigiller 1085-1559." (1917).

Kalkmaleri af Erik Plovpenning i Tømmerup kirke på Nordvestsjælland. Erik Plovpenning blev i en tid efter mordet på ham dyrket som en helgen, men han opnåede aldrig egentlig helgenkåring fra Pavens hånd. I Sankt Bendts kirke i Ringsted findes en frise af kalkmalerier, der viser historien om mordet: at hans lig blev smidt i Slien og efterfølgende fundet af fiskere dagen derpå. Gengivet efter Henning Dehn-Nielsen: "Danmarks konger og regenter".

omfang angriberne overhovedet identificeres, er det enten tyskerne eller lübeckerne. Rent faktisk nævnes pirater ikke i forbindelse med angrebet før i Pave Innocens' brev to år efter overfaldet på København. Hvorfor bliver de skyldige i angrebet så kaldt pirater? Svaret på dette ligger i den politiske situation i Danmark.

Lübeck deltog på tidspunktet for angrebet i en krig i Danmark – en krig, der egentlig var et internt anliggende og resultatet af et større politisk brud i rigets magtstruktur. Da kong Valdemar 2. Sejrs døde i 1241, efterlod han sig tre legitime sønner. Den ældste, Erik 4. Plovpenning, blev konge, mens Abel, den næstældste, beholdt sin titel som Hertug af Sønderjylland, og den yngste søn, Christoffer, havde overherredømmet over Lolland og Falster med tilliggende øer. Som rigets vigtigste magnat var Abel ikke tilfreds med sin begrænsede indflydelse på rigets indenrigs- og udenrigspolitik. Der var flere områder, hvor Abels magtudøvelse overlappede med hans storebrors, og han kom hurtigt i opposition til Erik. Abel var også blevet gift med Mechtilde af Holstein og havde således forbindelser til det magtfulde nordtyske aristokrati, hvis interesser ikke altid var sammenfaldende med den danske konges. Da der så endelig udbrød krig mellem brødrene i 1246, kunne Abel regne med støtte fra sine nordtyske allierede, navnlig Holstein, Mecklenburg og Schwerin. Også den yngste bror, Christoffer, tog Abels parti, men blev taget til fange af Erik i 1248. I løbet af krigen førte Erik to år i træk kampagne på Femeren med sin hær, og historikeren Niels Skyum-Nielsen har argumenteret for, at disse kampagner delvist er årsagen til Lübecks angreb i 1249. Lübeck ligger i udmundingen af floden Trave kun cirka 70 km syd-sydøst for Femeren, og lübeckerne anså derfor Erik Plovpenning som en trussel og valgte at støtte Abel. Ud over angrebet på København angreb de også

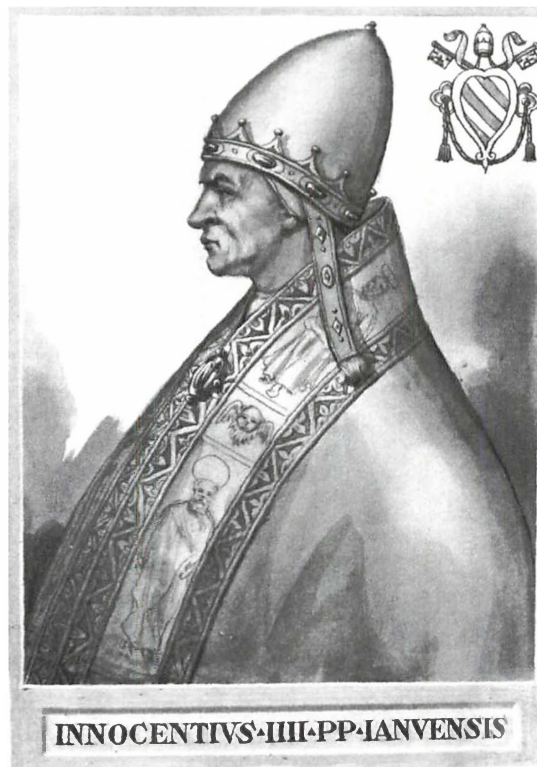
Eriks borg i Svendborg, hvilket Skyum-Nielsen ser som yderligere bevis for deres støtte til Abel.

Kan der kræves kompensation for overfaldet, og i så fald af hvem?

Egentlig tilhørte byen København biskoppen af Roskilde og skulle således ikke være et mål for en krigshandling rettet mod kongen. Ud over de politiske stridigheder mellem valdemarssonerne stod Danmark også over for en spirende konflikt mellem kirkelige og royale interesser. Biskoppen af Roskilde, Niels Stigsen, var blevet tvunget i eksil af Erik Plovpenning i 1245, beskyldt for at konspirere mod kongen – beskyldninger som han ubøjelet benægtede. Ikke desto mindre blev han fordrevet fra kongeriget, og Erik Plovpenning beslaglagde al Roskilde-biskoppens gods og besiddelser, inklusive byen København. Så da overfaldet fandt sted, var København altså under kongens og ikke biskoppens kontrol.

Det er denne kongelige konfiskation af biskoppeligt gods, der forklarer pavens brug af termen pirater til at beskrive angrebet i 1249. I den middelalderlige opfattelse af retfærdig krig – en krig udkæmpet mellem legitime politiske autoriteter – kunne der ikke kræves kompensation for angreb, odelæggelser og plyndringer, der skete som en del af krigshandlingerne. Hvis Erik Plovpenning besad København på tidspunktet for angrebet, så var staden også et legitimt mål for kongens fjender. Jakob Erlandsen, der efterfulgte Niels Stigsen som biskop af Roskilde i 1250, kunne derimod ikke – hvis han ville have kompensation – anerkende, at angrebet var en legitim krigshandling. Han kunne heller ikke anerkende, at København retmæssigt var under kongens kontrol. Derfor var angrebet på byen uden legitim årsag, og krigshandlinger, der ikke var en del af en retfærdig krig, var at betragte som gement pirateri. Biskoppen og Paven omtalte således angriberne som pirater for at understrege, at København ikke var et legitimt mål for krigshandlinger mod kongen, og at Lübeck derfor skulle betale erstatning til Biskoppen, byens retmæssige herre.

Kongemord og handelsrettigheder

Krigen mellem Erik Plovpenning og Abel rasede indtil 9. august 1250, hvor Abel havde held til at bortføre og myrde sin storebror. Allerede den 1. september var Abel kommet til Viborg og var blevet udråbt til konge på Tinget, og to måneder senere blev han og Mechtilde kronet. Han regerede dog blot i to år, da han blev dræbt under et togt mod Friserne i juli 1252.

Den politiske situation, der er ridset op ovenfor, hjælper med til at forklare, hvorfor både Erik og Abel gav handelsrettigheder til Lübeck. Den 27. juni 1250, blot to måneder for han blev myrdet, stadfæstede Erik Plovpenning en handelsaftale mellem

Pave Innocens 4. (pave 1243-1254) bakkede Jakob Erlandsens sag om erstatning fra Lübeck op, men gjorde så vidt vides aldrig alvor af truslerne om ekskommunikation af byen. Truslen om ekskommunikation synes heller ikke at have bekymret lübeckerne synderligt. Paven ses her på en senere tegning. *Wikimedia Commons*.

Abels segl. Dette segl har Abel ladet hænge under de privilegier, han tildelte Lübeck den 15. november 1250, hvor de fik ret til fri og uhindret handel på Danmark. Det var dog under betingelse af, at de ikke brød freden med kongen. Gengivet efter Henry Petersen: "Danske kongelige Sigiller samt sønderjydske Hertugers og andre til Danmark knyttede Fyrsters Sigiller 1085-1559." (1917).

Lübeck og indbyggerne på Møn; aftalen tillod købmænd fra Lübeck at handle i fred på øen. Man kan spørge, hvorfor kongen var villig til at tilstå handelsprivilegier til en hansestad, som blot året forinden havde angrebet og afbrændt en by under hans kontrol. På det tidspunkt havde Erik sikkert brug for alle de penge, han kunne skrabe sammen, for at fortsætte kampen for at beholde kronen. Dengang skulle byer ofte betale for at få handelsprivilegier, særligt hvis privilegierne omfattede undtagelse for told og andre skatter. Sådant en undtagelse var der dog ikke tale om i dette tilfælde, så muligvis ville Erik sikre sig støtte fra de syddanske øer, som tidligere havde været en del af hans yngre bror Christoffers herredømme. Det er også muligt, at han forsøgte at vinde lübeckerne over til sin sag, og at han brugte handelsprivilegierne som et middel til dette.

Kort efter, at han besteg tronen, tildelte også Abel privilegier til Lübeck. Den 15. november 1250 fik lübeckerne rettigheder til at handle frit på hele det danske rige. Abel understregede dog, at disse rettigheder kun gjaldt, forudsat at de ikke brød freden med kongen. Samme dag udstedtes et andet privilegiebrev, hvori lübeckerne tildeltes retten til, såfremt de led skibbrud, at måtte beholde varer og strandingsgods, som de kunne samle for egne udgifter og arbejdskraft, fra skibbruddet. Også her betinget af overholdelsen af fred med kongen. Denne betingelse ses normalt ikke i danske kongers privilegier til fremmede købmænd, og det var sikkert en reaktion på angrebet i 1249. Man kan også nemt forestille sig, at danskerne – særligt dem i eller nær København – ikke var særligt glade for eller villige til at handle med lübeckerne set i lyset af, hvad der var sket året før. Muligvis var betingelserne en koncession til befolkningen, som en garanti for at lübeckerne ikke pludselig gav sig til at hænge og plyndre.

Selvom det var under usædvanlige betingelser, så fik Lübeck handelsrettigheder i Danmark, og de fik også vigtige rettigheder til at bjærge strandingsgods i tilfælde af skibbrud. Normalt tilhørte alt gods, der skyllede op på land efter et skibbrud,

kongen, og en købmand kunne miste mange penge, hvis kongen håndhævede sin ret til de strandede varer. Hvad var Abels motivation til at give afkald på denne ret? Sandsynligvis var privilegiet en tak for lübeckernes støtte i krigen mod Erik, og han ville sikkert gerne fortsætte det gode forhold. Det er også ganske muligt, at lübeckerne betalte for disse privilegier, særligt for retten til eget strandingsgods, hvilket jo var skik og brug. Strandingsgods var dog en royal indkomstkilde, og Abel

Christoffers segl. Christoffer var den sidste af Valdemar Sejrs sønner, og også han led en utidig død i 1259, efter at have siddet på tronen siden 1252. Valdemar Sejrs første søn, Valdemar den unge, døde af et vådeskud i 1231. Den næstældste søn, Erik Plovpenning, blev myrdet af sin bror Abel i 1250. Abel, den tredje søn, blev slået ihjel under en militær ekspedition mod friserne i 1252, og Christoffer var sandsynligvis offer for et giftmord. Biskop Arnfast af Ryd fortælles at have skænket forgiftet altervin for Christoffer i 1259. Gengivet efter Henry Petersen: "Danske kongelige Sigiller samt sønderjydske Hertugers og andre til Danmark knyttede Fyrsters Sigiller 1085-1559." (1917).

ville næppe forære denne indtægtskilde væk uden en form for kompensation. I kølvandet på kampen om kronen har han sikkert haft brug for likvide midler, og guldmønter i skattekisten fra et salg af privilegier har været bedre end en usikker og uforudsigelig indtægt fra skibbrud. Blot to år efter et ødelæggende angreb på en vigtig dansk by var gerningsmændene i stand til at bruge den politiske situation til deres fordel og sikre sig vigtige handelsprivilegier – og få år senere gjorde de det igen.

Flere privilegier til Lübeck - men ingen erstatning til Roskilde-biskoppen

Efter Abels død i 1252 blev hans yngre bror Christoffer konge. Biskop Niels Stigsen var blevet drevet i eksil af Erik Plovpenning i 1245, og han døde i Clairveaux i 1249. Hans efterfølger Jakob Erlandsen skulle vise sig at være langt mere genstridig og stridbar for den nye konge. Jakob Erlandsen tog med pavens mellemkomst sit embede i besiddelse ved Eriks død i 1250 og, ikke mindst, fik også overdraget hele Roskilde stifts besiddelser. København kom således igen ind under Roskilde-biskoppens jurisdiktion. Ganske kort tid herefter må Jakob Erlandsen have sendt sin klage over Lübecks overfald i 1249 til paven, eftersom pavens svarbrev blev sendt allerede i marts 1251. Pavens brev beordrede ekskommunikation af Lübecks borgere, såfremt de ikke betalte kompensation til Biskoppen af Roskilde for de økonomiske tab, han havde lidt under angrebet. To år senere var kompensationen stadig ikke blevet betalt, så Jakob Erlandsen måtte rykke for udbetalingen. I et brev til borgerne og rådet i Lübeck dateret 26. juli 1253 erklærede Biskoppen sig villig til at afslutte sin sag mod byen, såfremt de ville betale ham kompensation for stiftets tab ved piratangrebet i 1249.

Et år tidligere, den 31. juli 1252, havde kong Christoffer dog tildelt Lübeck endnu et handelsprivilegium; denne gang lovede han beskyttelse til Lübecks borgere, *"hvor end de måtte rejse inden for grænserne af [hans] kongerige og hertugdømme, skal nyde samme gunst, som de for hen er kendt at have nydt i [hans] forgængers tid, og endda større end det"*. Han forbød tilmed *"at nogen af [hans] fogeder eller nogen andre måtte hindre dem på nogen måde i denne frihed, som [han] havde givet dem. Den, som vover at forsøge dette, skal ikke undslippe vanære og straf"*. Hvorfor gav kongen disse privilegier til lübeckerne, når de stadig ikke havde betalt kompensation for angrebet på København? Hans brodre synes at have haft politiske og økonomiske grunde til at gøre det, men Christoffer havde ikke opnået noget ved givenhederne i 1249.

Historisk maleri af Abel fra renæssancen. Abel (født 1218) var Valdemar Sejrs tredjeældste søn. Han var konge 1250-1252, men nåede trods sin korte regeringstid at skabe en smule ro i landet og udstede den første rigslov. Gengivet efter Kay Nielsen: "Danmarks konger og dronninger.

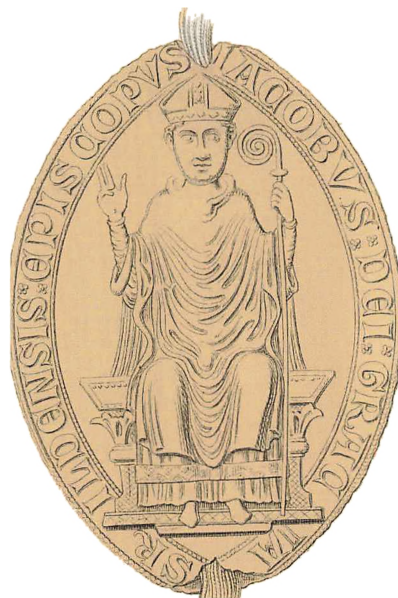
Ifølge Pave Innocens 4.s brev var København i 1249 en befæstet by. Hvordan det lykkedes Lübeckerne at komme ind og brænde byen af, vides ikke, men kilderne nævner ikke noget om en belejring. Det betyder dog ikke, at det ikke kan have fundet sted. Det er dog mere sandsynligt, at København er blevet taget ved et overraskelsesangreb. Måske troede man blot, Lübeckerne var kommet for at handle? På dette panel fra et sølvskrin fra starten af 1200-tallet ses Kejser Karl den Store i færd med at belejre en by. *Aachener Dom, Schatzkammer.*

En engelsk kompensationsparallel

Andre verdslige myndighedsudøvere, hvis borgere havde lidt tab ved ”piratangrebet”, lod dog ikke Lübeck og dens borgere slippe så let. I 1251 modtog tre borgere i London, Nicolas og Walter Adrian samt Walters kone Alicia, en sum på 100 Mark Sterling i kompensation, og de afsagde sig derfor alle yderligere krav, de havde på borgerne i Lübeck grundet ”*plyndringen af [deres] gods og andre uretfærdigheder, som nogle af førnævnte borgere havde begået imod [dem]*”. Kort efter notificerede overborgmester John Norman og byen London borgerne i Lübeck om, at de alligevel ikke ville blive udelukket fra at handle i London og resten af England, eftersom de havde betalt kompensation til London-borgerne Nicolas og Walter Adrian for det ”*voldelige og uretmæssige roveri af deres varer*”. Disse to breve viser tydeligt, at borgere fra London, der var blevet fanget i angrebet på København, havde rejst sag mod Lübeck og forlangt kompensation. Bystyret i London havde bakket deres krav op, og byrådet i Lübeck havde taget truslen om fortabelse af handelsprivilegier i London og resten af England seriøst nok til at betale en enorm sum i erstatning.

I det danske tilfælde havde borgerne i Lübeck dog ikke det samme incitament til at betale kompensation, heller ikke selv om Paven truede med ekskommunikation. De ræsonnerede tydeligvis mere med pengepungen end med en gudfrygtig sjæl. Det engelske

eksempel viser dog, at lübeckerne reagerede føjeligt på pres for at få udbetalt restitution. Antageligvis ville Rådet i Lübeck have betalt Jakob Erlandsen den forlangte sum, såfremt den danske konge havde fremsat lignende trusler om tilbagekaldelse af handelsprivilegier. Hvorfor gjorde kongen så ikke dette? Penge kan selvfølgelig have været en faktor, ligesom det var det for hans brødre. Hvis Lübeck betalte kontanter for disse privilegier, kunne det forklare, hvorfor Christoffer var villig til at se bort fra Jakob Erlandsens sag imod byen. Yderligere, hvis man påtænker idealet om retfærdig krig, ville det, hvis Christoffer anerkendte Erlandsens krav om erstatning, betyde en accept af, at hans bror ikke retmæssigt havde haft overhøjhed over København. I så fald kunne Jakob Erlandsen have krævet, at indkomster som kongen havde haft af København (told og skatter), mens han havde kontrol med byen, skulle tilbagebetales til Roskilde Stift. Sådanne pekuniære overvejelser ville have været et tungtvejende incitament til ikke at støtte Roskilde-biskoppens sag. Men hvorfor så ikke indskærpe samme betingelser om ikke at bryde freden, som hans bror Abel havde gjort? Og hvorfor omtalte Christoffer lübeckerne som sine *"elskede og gode venner"* og gav dem endnu mere vidtstrakte privilegier? Svaret på dette skal sandsynligvis findes i Christoffers ekstremt modsætningsfyldte forhold til biskop Jakob Erlandsen.

Jakob Erlandsen var biskop af Roskilde 1250-1254 og ærkebiskop af Lund 1254-1274. Han var en særdeles stridbar herre, der lå i strid med flere på hinanden følgende konger. Her ses hans segl fra tiden som ærkebiskop. Gengivet efter Henry Petersen: *"Danske gejstlige Sigiller fra Middelalderen"* (1880).

Den evigt besværlige Roskilde-biskop

At sige, at de to mænd hadede hinanden, vil være en underdrivelse. De stod midt i en kirkelig strid, hvis centrale omdrejningspunkt var kirken og kongens konkurrerende og overlappende rettigheder. Det vides ikke præcist, hvornår bruddet mellem kongen og Roskilde-biskoppen skete, men det var allerede evident i 1253. Ifølge Skyum-Nielsen nægtede Jakob Erlandsen i dette år kongen, der var på retræte efter et slag mod en Holstensk modstander, adgang til København. Hvis Christoffer var på flugt, så ville nægtelsen af adgang til og sikkerhed i København være en endnu større fornærmelse, eftersom flugten var farligere end selve slaget – der blev simpelt hen dræbt flere under flugt og forfølgelse end i selve kampene. Samme år, da Jakob Erlandsen af Paven var blevet salvet til Ærkebiskop af Lund, ophævede Christoffer stiftet i Lunds privilegier. Kirken mistede ikke blot sin skattefrihed, men kongen løste også kirkens vasaller fra deres tjeneste til kirken. Skyum-Nielsen argumenterer for, at bruddet først var en realitet i 1254, men anerkender dog, at begivenhederne i 1253 var forbitrende for begge sider. De ekstreme foranstaltninger, som både konge og biskop benyttede i 1253, kom næppe ud af den blå luft, og bitterheden og modstanden må være vokset igennem et længere stykke tid.

Holstentor; eller rettere den midterste af de 4 konsekutive porte Lübeck havde i sin befæstede bymur mod vest – altså den vej man rejste for at komme til Holstein. Den på billedet viste befæstede byport er først opført 1464-1478. Den ligger for enden af, hvad der på tidspunktet for piratangrebet på København hed Holstenbrücke. I den anden ende af denne bro lå den inderste befæstede byport, der første gang er nævnt i et gavebrev fra 1216 underskrevet af den danske konge. Denne inderste Holstentor eksisterer ikke længere, den blev nedrevet i 1600-tallet. *Wikimedia Commons.*

Det er vigtigt at anskue kongens udvidede privilegier til Lübeck i lyset af hans forhold til Jakob Erlandsen. Ved ikke at holde lübeckerne ansvarlige for overfaldet på og nedbrændingen af København i 1249 har Christoffer undermineret Erlandsens krav om kompensation. Således var kongen ved ikke at insistere på, at Lübeck betalte erstatning, i stand til at ramme Jakob Erlandsen økonomisk. Byrådet i Lübeck ville i så fald føle sig mindre motiveret for at betale erstatning, modsat eksemplet med købmændene fra London, hvor kompensationen blev udbetalt relativt hurtigt. Uden en stærk centralmagt til at bakke Biskoppens krav op, havde lübeckerne ikke meget incitament til at betale erstatning straks. Selv om Paven truede med ekskommunikation af byens borgere, hvis de ikke betalte, så er der ingen beviser for, at denne trussel blev ført ud i livet.

En sølle kompensation

I februar 1255 betalte Lübeck endelig restitution til Jakob Erlandsen; fire år efter det oprindelige krav var blevet rejst. På vegne af Jakob Erlandsen, nu Ærkebiskop

af Lund, udbetalte Lübeck 50 Mark efterprøvet solv til rådet og borgerne i Soest [cirka 50 km øst for Dortmund]. Det er underligt, at Erlandsen accepterede en erstatning på kun 50 Mark, hvilket – selvom det stadig var en anseelig sum på den tid – kun var halvdelen af, hvad London-kobmændene havde fået udbetalt. Man skulle mene, at skaderne på København og omegn kunne takseres til mere end værdien af to kobmænds varebeholdning. Muligvis folte Jakob Erlandsen, at han havde ventet længe nok, og at han nu måtte tage til takke med, hvad han kunne få. Eller måske var han, efter at have stiftet gæld i Soest, villig til at afskrive kravet til Lübeck mod at få den anden gæld ud af verden. I alle tilfælde var Lübeck endelig blevet tvunget til at betale kompensation, og Jakob Erlandsen og Roskilde Domkapitel erklærede sig tilfredsstillet.

De beregnende lübeckere

Igen havde Lübeck udnyttet den politiske situation i Danmark til at få udvidede handelsprivilegier og samtidig slippe billigt i erstatningsspørgsmålet, stadig til trods for angrebet på en større dansk by. Men var Lübeck i stand til at gøre dette bevidst og kalkuleret? Danmark havde tætte politiske forbindelser til de nordtyske territorier, og begge sider i konflikten mellem konge og kirke søgte allierede blandt magnaterne dér. Da Christoffer besteg tronen i 1252, gjorde han det på bekostning af sin nevø, Abels søn Erik Abelsen. Erik Abelsen var beslægtet med de Holstenske grever på den mødrene side, og hans to onkler, Johan 1. og Gerhard 1. af Holstein, støttede ham militært i hans kamp for tronen 1252-1253. Jakob Erlandsen havde støttet Abel i hans krig med Erik 4. Plovpenning, og han støttede også Erik Abelsens krav på tronen. Eftersom Lübeck lå i Holstein, kunne byens råd næppe være uinformerede om den politiske og kirkelige situation i Danmark. Yderligere havde Danmark i 1203 erobret Holstein og Lübeck og kontrolleret området indtil 1227. I denne periode strakte det danske magtområde sig helt til den østligste ende af Østersøen, og da Valdemar 2. Sejr erobrede Estland i 1238, har Lübeck sandsynligvis frygtet, at samme skæbne ville overgå dem. Da Valdemar Sejr døde i 1241, fortsatte hans sønner de ekspansionistiske ambitioner. Det var derfor næppe overraskende, at bystyret i Lübeck var meget opmærksomme på den politiske situation i Danmark, eftersom det kunne have betydning for, om den kejserlige fristad igen ville miste sin frihed og blive indlemmet i det danske rige. Eftersom lübeckerne var opmærksomme på Christoffers strid med Ærkebiskoppen af Lund, var de også klar til at udnytte situationen til at få forbedrede handelsprivilegier i Danmark.

Ikke længere et mysterium

Som denne artikel viser, så var angrebet, der blev beskrevet i Pave Innocens 4.'s brev fra 1251, alt andet end et tilfældigt piratangreb. Hvorvidt angriberne overhovedet kan beskrives som pirater, kan diskuteres; det kommer vel an på, om man opfatter kongens besiddelse af København i 1249 som legitim. Til trods for at have angrebet og nedbrændt en af rigets vigtige byer fik Lübeck handelsprivilegier af flere på hin-

Historisk maleri af Erik 4. Plovpenning fra renæssancen. Erik (født 1216) var Valdemar Sejrs næstældste søn. Han blev i 1232 kronet som faderens medkonge i Lund, og efter Valdemars død i 1241 enekonge. Han havde dog ikke faderens autoritet og endte hurtigt i stridigheder med både sin bror Abel og Roskildebiskoppen Niels Stigsen Hvide. *Gen-givet efter Kay Nielsen: "Danmarks konger og dronninger."*

Valdemar 2. Sejrs segl. Valdemar Sejrs er en af de danske monarker, der har det bedste omdømme, grundet dels hans succesfulde korstog til Estland, hvor Dannebrog faldt ned, og dels underlæggelsen af Nordtyskland samt udstedelsen af Jyske Lov. Skønt slutningen af regeringstiden sluttede knap så glørværdigt, da de tyske områder igen måtte afstås med nederlaget ved Borhøved i 1227, så var hans regeringssucces svær at efterfølge for sønnerne. Gengivet efter Henry Petersen: "Danske kongelige Sigiller samt sønderjydske Hertugers og andre til Danmark knyttede Fyrsters Sigiller 1085-1559." (1917).

anden følgende konger. Disse gevinster skal ses i sammenhæng med den overordnede politiske situation i de enkelte kongers regeringstid. Erik Plovpenning og Abel forsøgte enten at vinde eller bevare støtten fra denne vigtige hansestad. Christoffer 1., derimod, lå i en bitter strid med Ærkebiskoppen af Lund og forsøgte at underminere ham på enhver tænkelig måde. Ved at tildele Lübeck handelsprivilegier i stedet for at støtte Jakob Erlandsens krav om kompensation fandt han en perfekt måde at ramme sin modstander på. Således er piratangrebet på København i 1249 ikke noget mysterium, men er rettere en bevidst krigshandling udført af en opportunistisk og politisk bevidst hansestads bevæbnede mænd.

Maria Corsi er ph.d.-studerende ved University of Houston

Artiklen er baseret på et foredrag afholdt på The International Medieval Congress i Leeds i 2010

Artiklen er oversat fra engelsk af Steffen Harpsøe

Kilder og litteratur

- Diplomatarium Danicum*. Ser. II. Vol I. Red. af C.A. Christensen og Herluf Nielsen. København: C. A. Reitzels Boghandel, 1975.
- Kroman, Erik, red. *Danmarks Middelalderlige Annaler*. København, Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, 1980.
- Dollinger, Phillippe: *The German Hansa*. Red. og oversat af D.S. Ault og H. Steinberg. London. Routledge/Thoemmes Press, 1999.
- Meier, Dirk: *Seafarers, Merchants, and Pirates in the Middle Ages*. Woodbridge: Boydell Press, 2006.
- Skyum-Nielsen, Niels: *Kvinde og Slave*. København, Munksgaard, 1971.
- Skyum-Nielsen, Niels: *Fruer og Vildmaend*, Vol. 1, *Dansk Middelalderhistorie 1250-1340*. København, Akadmisk Forlag, 1994.
- Skyum-Nielsen, Niels: *Kirkekampen i Danmark, 1241-1290: Jakob Erlandsen, Samtid og Eftertid*. København, Munksgaard, 1963.
- Venge, Mikael: *Dansk Toldhistorie I: Fra Aaretold til Toldetat, Middelalderen indtil 1660*. København, Toldhistorisk Selskab, 1987.

Spørgsmål:

I anden verdenskrig var der danskere, der kæmpede på tysk side på østfronten. Nogle af dem døde og blev begravet derovre. Blev det registreret af danske myndigheder og i givet fald hvor? Fremgår det f. eks. af kirkebøgerne?

Venlig hilsen
Arne Nielsen
Ballerup

Svar:

Svaret på dit spørgsmål er ikke så ligetil. Som udgangspunkt vil man ikke finde nogen registrering i kirkebøgerne, da en indførsel hér forudsatte, at enten dødsfaldet eller jordpåkastelsen (den kirkelige handling) fandt sted i sognet. Når en dansk soldat faldt på Østfronten, skete intet af dette i sognet, hvorfor der ingen registrering skete i kirkebogen. Under andre omstændigheder ville en feldpræst have ført kirkebog ved en dansk enhed, men kun meget få enheder i Waffen-SS (som de danske frivillige tilhørte) havde gejstlige tilknyttet, men det var der ikke ved de enheder, som de danske frivillige kæmpede. Der skete altså ingen registrering i hverken civile eller militære kirkebøger.

Tilsyneladende har ingen danske myndigheder systematisk registreret de faldne danske soldater. En sådan registrering forudsatte troværdige underretninger – og eftersom de danske soldater var i fremmed krigstjeneste, skulle en sådan underretning komme fra de tyske, militære myndigheder. Spørgsmålet er vel, i hvor høj grad det ansås som formålstjenstligt fra de tyske myndigheders side at videregive detaljerede tabstal?

Kontakten fra de tyske til de danske myndigheder gik via Udenrigsministeriet, ligesom det var Udenrigsministeriet der varetog sager vedr. danskere statsborgere i udlandet. Således ses i Udenrigsministeriets arkiv i Rigsarkivet et antal faldne soldater på Østfronten fortegnet i sagsgruppen ”danskere døde i udlandet” (gruppeordnede sager), men der er langt fra tale om en systematisk registrering, snarere enkeltstående optegnelser. Andre sagsgrupper, der kunne have relevans for de danske soldater, er ”frivillige” og

Frikorps Danmarks soldaterkirkegård ved Wassilewchina i Demjansk-området, hvor Frikorpset kæmpede i 1942. Kirkegården findes i dag ikke længere. Mange af sådanne krigsgrave blev nedlagt af de fremrykkende sovjettropper – der vistest ingen nåde til fjenden, heller ikke deres gravfred.

Kilde: Erik Haaest: *Intet nyt fra Østfronten*, 1998.

”bistand til sårede og krigsfanger”, men disse grupper vedrører i udgangspunktet ikke faldne soldater, om end der har været dødsfald i begge grupper.

Det bringer os tilbage til selve dødsfaldet – hvor stor var sikkerheden for, at den pågældende soldat nu også var faldet? Kunne vedkommende være blevet såret, forsprængt (blevet væk fra sin enhed), kommet i krigsfangenskab, deserteret eller andet?

Af det såkaldte Centralkartotek i Rigsarkivet fremgår det, hvor uklart den enkelte frivilliges skæbne var belyst. Centralkartoteket var modstandsbevægelsens kartotek, der efter krigen blev overgivet til politiet med henblik på internering af de personer, der havde samarbejdet med den tyske besættelsesmagt, og det efterfølgende retsopgør. Kartotekskortene optegnede indsamlede enkeltoplysninger m.v., og ikke så få af disse oplysninger var unøjagtige. Kortene lader igen og igen tydeligt usikkerheden omkring den enkelte frivilliges skæbne skinne igennem. I kartoteket kan findes eksempler på, at soldater, der formodedes faldet, i stedet var endt i russisk fangenskab, og omvendt. Det skal dog nævnes, at der i tilknytning til Centralkartoteket findes en arkivserie kaldet ”døde og savnede

SS-mænd". Dette materiale består af sagsakter fra Versorgungsamt IV Berlin (dvs. forsørgelsesamt på dansk – altså en myndighed der varetog udbetaling af pensioner m.v. til faldne soldaters efterladte). Dette materiale kom i de danske myndigheders varetægt efter krigsafslutningen og blev overgivet til politiet. Igen er der dog ikke tale om en egentlig registrering af faldne, men sagsakter vedr. enkelte soldater.

Dermed kan vi dog konstatere, at hvor der tilsyneladende ingen underretning gik til de danske myndigheder, gik der i en eller anden grad besked til de efterladte – og som det vil kunne ses af illustrationerne nedenfor overbragte også hjemvendte soldater deres faldne kammeraters efterladte den sørgelige besked. I forlængelse heraf kan man i datidens nationalsocialistiske presse, f.eks. i Fædrelandet, finde dødsannoncer for de faldne. Dette bringer os til de myndigheder, der behandlede spørgsmål i forbindelse med dødsfaldene, nemlig skifteretterne. Skifteretterne kunne efter henvendelse fra de efterladte behandle små boer uden at skulle afvente en dødsformodningsdom, der kunne falde alt fra 1 år efter "en livsfarlig situation"

Disse sagsakter fra Centralkartoteket viser, hvordan registreringen hos modstandsbevægelsen blev foretaget. Rigsarkivet, Politiets Efterretningstjeneste, Centralkartoteket 1933-1950.

Spørgsmål til spørgeskassen kan sendes som e-mail: sth@ra.sa.dk eller som almindeligt brev til: Siden Saxo – Spørgeskassen Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9 1218 København K

til 10 år fra "sidst set". Skifteretterne må derfor anses som det bedste bud på, hvor man kan finde oplysninger om de (enkelte) faldne, idet det var hér, de faldnes efterladte henvendte sig.

Sidder man dog selv med et konkret navn, kan man på Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V.'s hjemmeside søge efter navngivne personer (et efternavn forudsættes). I denne database kan man finde adskillige faldne, danske soldater og deres sidste hvilested m.v. Hjemmesiden er på tysk.

Sten Lundø
Arkivar ved Rigsarkivet, cand.mag.

Iflg. Oplysninger fra Københavns F.R. og Skifteretten, er ovennævnte faldet paa Østrfronten den 20/4-45.

Den 6/5-1946 *H. Gutzke*
Rpb.

Erklæring udst. d. 14/8-45

Revideret Serritzlöv

VANDBORG, Lyge. (1.8.8.1907) 1. 1907

15.4.44 Colbjørnsensgade 5,4.

Note ret: 29.9.41 Frikorps Danmark, Waffen SS.

Manden død 20.4.45 iflg. Hustruen. Iflg. Brev 2.7.45 fra exam.jur. Jul. Jespersen, Kattesundet 12,3., har Hustruen gennem en Kammerat til Manden faaet Meddelelse om hans Død. Jul. Jespersen har tilskrevet Røde Kors og vil meddele Resultatet. ifgl return. Anh.kort

Revideret Serritzlöv

8 AUG. 1945

Sigtelse: Medlem af Waffen S.S.- Efter Søsterens Udsgn faldet paa Østfronten i Februar 1945. Begravet i Landeck i Schlesien.

Nye formidlingstiltag fra Statens Arkiver

Den opmærksomme læser vil nok have bemærket, at vi både i sidste og i dette nummer har bragt artikler, som tidligere har været bragt i en kortere version på Statens Arkivers hjemmeside. De er en del af et nyt formidlingstiltag fra Statens Arkiver, der hedder 'Nyt i arkivet'. Her bringes hver måned en kort historie baseret på arkivalier, som er kommet ind i arkivet i de senere år, eller på arkivalier, som har en særlig aktualitet. Siden Saxo vil fremover 'plukke' i disse historier og bringe en udvidet version. Men dette er ikke det eneste elektroniske formidlingstiltag fra Statens Arkivers side. Man er nemlig også kommet på de sociale medier Twitter, Facebook og Flickr.

På Twitter finder man ganske korte meddelelser om, hvad der sker i arkivernes verden, mens det er lidt mere fyldigt og varieret på Facebook, hvor der også bliver vist mere interessante små historier fra arkiverne. Der kan man selvfølgelig også kommunikere med andre

arkivbrugere og være ven med sit arkiv. På Flickr finder man så en hel del billeder (pt. 416 stk.) af arkivalier og fra arkiverne, med tilhørende forklaringer og historier naturligvis. Kig forbi og se de gode billeder og læs den tilhørende historie. Blandt andet historien fra 1749 om skibskokken der lavede så forfærdelig mad, at kaptajnen idømte ham 50-60 piskeslag og fortabelsen af en månedsløn, hvilket fik den desperate kok til at springe over bord og drukne sig.

Her finder du det:

Nyt i arkivet: <http://www.sa.dk/nytiarkivet>

Statens Arkiver på Twitter: <http://twitter.com/#!/statensarkiver>

Statens Arkiver på Facebook:

<http://www.facebook.com/pages/Statens-Arkiver/343310818492>

Statens Arkiver på Flickr: <http://www.flickr.com/photos/statensarkiver/>

Et af billederne i Statens Arkivers Flickr-billedgalleri. Hørsens Bryggeris 'nytårsfontæne' fra 1903. Erhvervsarkivet, Ceres Bryggerierne, Diverse reklamer og Brouchurer.